

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**POVEZANOST IZMEĐU INTEGRATIVNE
KOMPLEKSNOSTI I ZAUZIMANJA SOCIJALNE
PERSPEKTIVE**

ZAVRŠNI MAGISTARSKI RAD

Student:

Amila Ohranović-Katerji

Mentor:

Prof.dr. Nermin Đapo

Sarajevo, 2018.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
1.1. Integrativna kompleksnost.....	2
1.1.1. Kelly-eva teorija osobnih konstrukata.....	2
1.1.2. Historijski pregled razvoja.....	4
1.1.3. Mjerenje integrativne kompleksnosti.....	10
1.1.3.1. Test dovršavanja paragrafa (TDP).....	10
1.1.3.2. Analiza arhivske građe.....	11
1.1.3.3. Integrativna kompleksnost u Kelly-evoj teoriji osobnih konstrukata.....	12
1.2. Zauzimanje socijalne perspektive.....	14
1.2.1. Mjerenje zauzimanja socijalne perspektive.....	16
1.3. Povezanost integrativne kompleksnosti i zauzimanja socijalne perspektive.....	18
2. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA.....	21
2.1. Cilj istraživanja.....	21
2.2. Problemi istraživanja.....	21
2.3. Hipoteze istraživanja.....	21
3. METOD ISTRAŽIVANJA.....	22
3.1. Uzorak.....	22
3.2. Instrumenti i pribor.....	22
3.2.1. Test dovršavanja paragrafa (TDP).....	22
3.2.2. Upitnik o zauzimanju perspektiva.....	23
3.2.2.1. Idiogrid.....	26
3.2.3. Interpersonalni indeks reaktivnosti.....	28
3.3. Postupak.....	28
4. REZULTATI.....	29
4.1. Deskriptivne vrijednosti.....	29
4.2. Povezanost između različitih mjera integrativne kompleksnosti.....	32
4.3. Povezanost između različitih mjera zauzimanja perspektiva.....	33
4.4. Povezanost između mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja perspektiva.....	34

5. DISKUSIJA.....	36
5.1. Metodološki nedostaci studije.....	44
6. ZAKLJUČAK.....	45
7. LITERATURA.....	47
8. PRILOG.....	55

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati povezanost između integrativne kompleksnosti i zauzimanja perspektive. Učesnici su bili 64 studenta sa treće godine sa Odsjeka za psihologiju u Sarajevu. U istraživanju se ispitala i povezanost između različitih mjera integrativne kompleksnosti (dobivene opisom grupe sa kojom se ispitanik identifikuje, opisom grupe sa kojom se ispitanik ne identifikuje, analizom sadržaja mišljenja o međunacionalnim odnosima u BiH iz perspektive osobe koja ne živi na ovim prostorima i dobivene kroz mreže repertoara), te različitih mjera zauzimanja perspektive (zauzimanje perspektiva mjereno putem subskale zauzimanja perspektiva na Interpersonalnom indeksu reaktivnosti, prepoznavanje perspektiva, artikulacija perspektiva, kompleksno pozicioniranje perspektiva i integracije perspektiva). Rezultati pokazuju pozitivnu povezanost kompleksnog pozicioniranja perspektiva i mjere integrativne kompleksnosti izvedene iz opisa vlastite grupe, dok druge mjere integrativne kompleksnosti i mjere zauzimanja perspektive nisu značajno povezane. Između mjera integrativne kompleksnosti značajno su povezane samo integrativna kompleksnost dobivena mrežama repertoara u Idiogridu i integrativna kompleksnost izvedena iz opisa grupe sa kojom se ispitanici ne identifikuju. Između mjera zauzimanja perspektiva značajno je povezano prepoznavanje perspektiva i kompleksno pozicioniranje perspektiva, artikulacija perspektiva i kompleksno pozicioniranje perspektiva i prepoznavanje perspektiva i artikulacija perspektiva, dok ostale mjere nisu. U svrhu prevazilaženja tehničkih i metodoloških nedostataka, dobivene nalaze bi trebalo više ispitati u narednim istraživanjima.

Ključne riječi: *integrativna kompleksnost, zauzimanje perspektiva, teorija osobnih konstrukata, mreže repertoara*

Abstract

The aim of the study was to research correlations between integrative complexity and perspective taking. The participants in the study were 64 students from third year from Department of Psychology in Sarajevo. The study also aimed to research correlations between different measurements of integrative complexity (operationalized using description of the group that participant identify himself with, description of the group that participant does not identify himself with, by analyzing opinion over interethnic relations in BiH from perspective of a person which does not live in the region, and through repertory grid), and different measurements of perspective taking (perspective taking measured using perspective taking subscale of Interpersonal Reactivity Index, perspectival acknowledgment, perspectival articulation, complex positioning of perspectives and integration of perspectives). Results showed positive correlation between complex positioning and integrative complexity operationalized using ingroup description, while other measurements of integrative complexity and perspective taking were not significantly correlated. Between different measures of integrative complexity there was significant correlation only between integrative complexity of repertory grids in Idiogrid and traditional measurement (description of outgroup). Between different measurements of perspective taking significantly correlated were acknowledgment and complex positioning, articulation and complex positioning and acknowledgment and articulation of perspectives, while other measures were not. Other research should also be conducted to shed further light on the topic and improve methodology.

Key words: integrative complexity, perspective taking, personal construct theory, repertory grid

1. UVOD

Način na koji ljudi i grupe procesiraju informacije u različitim situacijama može biti objašnjen konstruktom integrativne kompleksnosti (Suedfeld, Tetlock i Streufert, 1992). Ljudsko mišljenje može biti jednostavno i kompleksno. Jednostavnim mišljenjem se zanemaruje povezanost predmeta razmišljanja sa kontekstom i cjelinom, dok kompleksno podrazumijeva integriranje različitih fragmenata povezanih sa predmetom razmišljanja u jedinstvenu cjelinu. Kompleksno razmišljanje zahtjeva kognitivni aranžman i omogućava različite perspektive gledanja na stvari, kao i eventualnog pomirenja kontradiktornosti. Mogućnost da se zauzme perspektiva drugog i posmatra svijet njegovim očima, da se različiti pogledi na istu stvar smatraju podjednako važnim, da se vlastito mišljenje formira razmatranjem različitih, čak suprotnih, mišljenja- dovode do bolje komunikacije, više razumijevanja, prilagodbe i napretka čovječanstva. Pored razumijevanja objektivnih karakteristika socijalnog svijeta, važno je razumjeti kako ljudi percipiraju, shvaćaju i tumače socijalni svijet. Integrativna kompleksnost se odnosi na način na koji ljudi procesiraju informacije i upotrebljavaju ih u svojoj socijalnoj sredini, te ispitivanje ovog konstrukta može značajno doprinijeti razumijevanju ljudi i predviđanju njihovog ponašanja.

1.1. Integrativna kompleksnost

1.1.1. Kelly-eva teorija osobnih konstrukata

„Svaki čovjek je, na svoj vlastiti način, naučnik.“

(Kelly, 1970)

Začetnik teorije osobnih konstrukata bio je, 50-ih godina prošlog vijeka, George Kelly. U svojoj teoriji, Kelly elaborira ideju da su ljudi to što jesu zbog načina na koji razmišljaju, pristupaju informacijama, percipiraju ih, analiziraju i interpretiraju (Pervin i John, 1999). Kelly navodi kako unutar našeg univerzuma, nas samih i u situacijama na koje nailazimo težimo pronaći smisao i kroz stvaranje i mijenjanje vlastitih implicitnih teorija stvaramo svoj sistem osobnih konstrukata. Navedeni sistem je prostor unutar kojeg živimo, anticipiramo događaje, određujemo kako ćemo se ponašati i iz kojeg dolaze sva naša pitanja. Koristeći već navedenu Kelly-ovu terminologiju, mi smo „naučnici“ koji izvode hipoteze (odnosno imaju određena očekivanja) iz naših teorija (vlastitog tumačenja). Hipoteze se dalje provjeravaju „eksperimentalno“ (bihevioralno poduzimamo akcije u skladu sa njima), te posmatramo dobivene rezultate (posljedice našeg ponašanja) i modificiramo teoriju u skladu sa njima (mijenjamo mišljenje). Proces je cikličan i odnosi se podjednako na procese unutar osobe i na procese u njenoj okolini. Kelly smatra da su anticipacija i predviđanje glavni čovjekovi pokretači (Fransella, Bell i Bannister, 2004).

Prilikom definiranja samih konstrukata Kelly navodi da „konstrukt čine elementi, najmanje tri, od kojih su dva međusobno slična, a različita od trećeg“ (Fransella i sar., 2004, str. 16). Elemente definira kao formalni aspekt konstrukta. Najvažnija osobina konstrukata jeste da su bipolarni, što znači da nikada ne potvrđujemo nešto bez da simultano nešto drugo ne poričemo. Prilikom iznošenja tvrdnje, često se ne navode eksplicitno oba pola, ali Kelly navodi da je sama tvrdnja bazirana na principu sličnosti i razlika (Fransella i sar., 2004).

Da bi se razumjela Kelly-eva teorija osobnih konstrukata, potrebno je shvatiti princip konstruktivnog alternativizma. Taj princip se bazira na tvrdnji da postoji

mного načina da se određeni događaj vidi. Ljudi se međusobno razlikuju u odnosu na broj alternativnih konstrukata koji im je dostupan unutar njihovog sistema, kao i u odnosu na to koji konstrukt biraju primijeniti u datoj situaciji. Proces je individualan i ne postoji apsolutna stvarnost, već niz subjektivnih stvarnosti od kojih je svaka validna za onoga ko je doživljava. Izbor konstrukata određuje i iskustvo pojedinca i njegov odgovor na doživljeno. Osobe sa širokim spektrom konstrukata unutar svog sistema u teoriji su imenovane kao kognitivno složene osobe, a one sa manjim brojem konstrukata (one koje teže da vide svijet unidimenzionalno, „crno-bijelo“) kognitivno jednostavnim osobama. Kelly objašnjava da je moguća promjena u osobnom sistemu konstrukata osobe- postojeći sistem se može proširivati novim konstruktima, ili može doći do promjene u preferencijama (ranije preferirani konstrukti sada mogu biti izbjegavani). Sa promjenom sistema, mijenja se percepcija svijeta (Chiari i Nuzzo, 2003).

U svom radu „Kognitivna kompleksnost i prediktivna ponašanja“ Bieri (1955) se vodi Kelly-evom teorijom osobnih konstrukata i govori o bipolarnom konstrukt kompleksnost-jednostavnost i njegovim učinkom na anticipiranje ponašanja. Vremenom je konstrukt postao poznatiji kao „kognitivna kompleksnost“ jer se manje naglašavala njegova bipolarna priroda. Crockett (1965) konstrukt opisuje u terminima diferencijacije i integracije, odnosno mogućnosti uviđanja i međusobnog povezivanja različitih dimenzija u određenoj situaciji.

Vremenom, kognitivna kompleksnost evoluirala je u konstrukt integrativne kompleksnosti i postaje predmetom opsežnih istraživanja u različitim psihološkim oblastima. Putra, Erikha, Arimbi i Rufaedah (2018) objašnjavaju da je integrativna kompleksnost aktivni kognitivni proces u mišljenju osobe, te da je konstrukt multidimenzionalan, uvjetovan i dispozicijski i situacijski. Integrativna kompleksnost se uočava u načinu na koji osoba iznosi svoje mišljenje, to jeste kako je ono strukturirano a ne kroz sadržaj. To znači da osoba može isključivo podržavati ili biti isključivo protiv određenog pitanja, a da svejedno bude nisko integrativno kompleksna u odnosu na one osobe koje su sposobne razmotriti oba stajališta i integrirati ih u treće, manje ekstremno (Leary i Hoyle, 2009).

1.1.2. Historijski pregled razvoja

Prema Suedfeldu i Tetlocku (1990) integrativna kompleksnost predstavlja kognitivni stil. Gršković (2013) kognitivni stil definiše kao relativno konzistentan način procesiranja informacija i rješavanja kognitivnih zadataka, odnosno način na koji ljudi percipiraju, misle, pamte i rješavaju kognitivne probleme. Kognitivni stilovi su usmjereni na strukturu, a ne na sadržaj mišljenja, kao što je za konstrukt integrativne kompleksnosti već prethodno navedeno (Gršković, 2013). Integrativna kompleksnost se često poredi sa bazičnim mentalnim procesima koje ljudi koriste kako bi pronašli smisao u informacijama, a koji se nazivaju kognitivne strukture i mogu biti strukture komparativnog mišljenja, strukture simboličke reprezentacije i strukture logičkog rezoniranja (Scott, Osgood i Peterson, 1979). Osim toga, integrativnoj kompleksnosti je srodna i potreba za spoznajom (individualna potreba osobe da promišlja i donosi zaključke uz uživanje u cjelokupnom procesu) (Cacioppo i Petty, 1982), kao i potreba za zatvaranjem (individualna potreba osobe da dobije konačni odgovor na aktuelnu temu, prilikom čega je bilo kakav odgovor bolji od zbunjenosti i dvosmislenosti) (Webster i Kruglanski, 1994). Niži nivoi integrativne kompleksnosti često su povezivani sa višim stepenima autoritarizma i dogmatizma, no rezultati istraživanja ipak nisu konzistentni (Leary i Hoyle, 2009).

Zaključci o danas poznatim karakteristikama konstrukta integrativne kompleksnosti izvedeni su iz niza teorija. Teorije su formirane jedna nakon druge, svaka sa ciljem da unaprijedi prethodne. Najprije je formalizovana: teorija konceptualnih sistema, zatim teorija konceptualne kompleksnosti, teorija interaktivne kompleksnosti, potom teorija integrativne kompleksnosti i na kraju teorija metakompleksnosti.

Teorija konceptualnih sistema

Autori teorije konceptualnih sistema bili su Harvey, Hunt i Schroder (1961). Prema sistemskoj teoriji, konkretni ili apstraktni način razmišljanja pojedinca uslovljen je individualnim razlikama u nivou diferencijacija i integracija koje osobe pokazuju. Različiti tipovi ličnosti razvijaju sposobnost diferenciranja i integriranja kroz 4 stadija konceptualnog razvoja. U prva dva stadija razvija se konkretno mišljenje, a u

druga dva, u zavisnosti od interakcije roditelja i djeteta, apstraktno mišljenje. Prelazak iz stadija u stadij zavisi od toga kako su generirana i primijenjena „porodična pravila“, kao i od stabilnosti principa nagrađivanja u odgoju od strane staratelja. Fiksacija na bilo kojem nivou je rezultat specifičnih životnih iskustava. Prema teoriji konceptualnih sistema, kada je potrebno odrediti na kojem razvojnom stadiju se osoba nalazi, zaključci se izvode analizirajući sadržaj njihovih tvrdnji, a uporedo i načina na koji je tvrdnja izrečena (Leary i Hoyle, 2009).

Teorija konceptualne kompleksnosti

Autori teorije su Schroder, Karlins, Coffman i Lamm (1967). Unutar ove teorije napušta se ideja konkretnih stadija u svrhu gledanja na kompleksnost kao na dimenziju (Suedfeld i Tetlock, 1992). Ipak, Schroder i saradnici (1967), iako usvajaju dimenzionalni pristup, još uvijek se referiraju na 4 nivoa konceptualne kompleksnosti i kroz njih objašnjavaju individualne razlike: rigidni nivo, nivo na kojem se generiraju alternative, nivo na kojem je dostupna apstraktnija diferencijacija i posljednji nivo koji sadrži fleksibilnost, samogenerirana pravila i mnogo različitih zakona na koje se može gledati sa više diverziteta (Leary i Hoyle, 2009). Umanjena je važnost razvojnih aspekata. O kompleksnosti procesiranja informacija zaključuje se koristeći i podatke o ličnim karakteristikama osobe i uzimajući u obzir karakteristike okoline u kojoj se zadatak odvija (Suedfeld i Tetlock, 1992). Test dovršavanja rečenica/paragrafa (engl. „Paragraph Completion Test“) prvi put je upotrijebljen prilikom istraživanja teorije konceptualne kompleksnosti (Leary i Hoyle, 2009).

Teorija interaktivne kompleksnosti

Teorija interaktivne kompleksnosti je unaprijeđena verzija teorije konceptualne kompleksnosti. Autori su Streufert Siegfried i Streufer Susan (1978). Prema ovoj teoriji, na kompleksnost se gleda kao na interakciju okolinskih i unutrašnjih varijabli. Na kompleksnost se gleda kao na dimenzionalnost i podijeljena je na

unidimenzionalnu i multidimenzionalnu kao pandan na ranije koncepte konkretnog i apstraktnog. Javlja se blagi porast interesovanja za razvojno-odgojne aspekte, na primjer: multidimenzionalni, ali autoritarni roditelji dovest će do internalizacije hijerarhijske multidimenzionalnosti kod svoje djece (odnosno, moći će koristiti višestruke dimenzije, ali samo u fiksiranom redu i rigidnim interrelacijama) u odnosu na djecu fleksibilnih multidimenzionalnih roditelja. Najvažniji aspekt ove teorije odnosio se na to da ljudi funkcioniraju na različitim nivoima dimenzionalnosti u različitim kognitivnim područjima (Leary i Hoyle, 2009). Streufert i Swezey (1986) primijenjuju teoriju interaktivne kompleksnosti u organizacijskoj psihologiji. Ispitali su: dimenzionalnost uposlenika prilikom razmatranja informacija koje imaju uticaj na organizaciju, kako su nove i već pohranjene informacije povezane, kako i zašto dolazi do promjene u organizacijskom ponašanju, te kako dolazi do konačne ideje i stava o nekom organizacijskom pitanju.

Teorija integrativne kompleksnosti

Prema teoriji integrativne kompleksnosti, individualna integrativna kompleksnost svake osobe je uslovljena i dispozicijski i situacijski (Suedfeld i Tetlock, 1992). Integrativna kompleksnost uključuje dvije komponente: diferencijaciju i integraciju. Diferencijacija se odnosi na mogućnost da se percipira više od jedne dimenzije ili perspektive unutar određenog konteksta. Integracija se odnosi na mogućnost percepcije povezanosti između dvije ili više dimenzija ili perspektiva na određenu temu (Putra i sar., 2018). Diferencijacija je neophodan, ali ne dovoljan uslov za integraciju (Burtz i Bright, 2014). Prema teoriji integrativne kompleksnosti konstrukt integrativne kompleksnosti treba se ispitivati u specifičnoj situaciji i kontekstu, kroz artikulaciju mišljenja. O nivou diferencijacije i integracije zaključuje se kroz analizu izrečenog mišljenja. Integrativna kompleksnost je pod uticajem i širokog spektra okolinskih, interpersonalnih i intrapersonalnih faktora kao što su umor, stres, intrapsihički konflikt ili socijalni faktori (kao što su odgovornost i samopredstavljanje) (Suedfeld i Tetlock, 1992). Nivo izražene kompleksnosti fluktuiru na bazi situacijskih, internalnih i drugih faktora (Leary i Hoyle, 2009).

Generalno govoreći, može se reći da ljudi sa veoma niskom integrativnom kompleksnosti aktivno koriste „crno-ili-bijelo“ razmišljanje, sve ili ništa prosudbe, te često imaju poteškoće u razumjevanju drugačijih tački gledišta u odnosu na njihovu. Prema Thoemmes i Conway (2007) ljudi sa niskom integrativnom kompleksnosti imaju visoku potrebu za zatvaranjem, odnosno teže da što prije formiraju konačni stav koji se tiče određene situacije ili konteksta. Ljudi sa visokim nivoom integrativne kompleksnosti razmišljaju multidimenzionalno i teže sintetizirati različita stajališta prije nego formiraju konačno vlastito. Fokus integrativne kompleksnosti jeste na strukturi misli koju pojedinac ima o određenoj temi, a ne sadržaju.

Visoka integrativna kompleksnost u određenoj situaciji nije nužno bolja od niže integrativne kompleksnosti. Zapravo, nivo kompleksnosti treba biti prilagođen situacijskim zahtjevima. U nekim slučajevima adaptativnije je donijeti brzu odluku. Na primjer, kada auto ide prema osobi jako velikom brzinom. Također, s obzirom da se radi o mjeri kognitivnog procesiranja baziranoj na strukturi, a ne sadržaju, visoka integrativna kompleksnost ne znači zasigurno viši moral. Na primjer, za vrijeme civilnog rata u Americi političari koji su bili umjereni i pokušavali da pomire obje strane debate o ropstvu bili su integrativno kompleksniji od beskompromisnih abolicionista koji su se zalagali za gašenje ropstva (Fearon i MacMillan, 2016).

Viši nivoi integrativne kompleksnosti zahtjevaju veći nivo investiranog vremena, pažnje, mentalnog truda, traženja informacija, procesiranja i pažljivog razmatranja sa svrhom boljeg razumijevanja situacije, izvlačenja zaključaka ili donošenja odluka (Bruch, McCann i Harvey, 1991). O ovakvom konceptu govori i Suedfeld (1992) imenujući ga kao „model kognitivnog menadžera“. Naime, procesiranje kompleksne informacije više iscrpljuje resurse u odnosu na procesiranje jednostavnih informacija. Adaptiran „kognitivni menadžer“ će se nositi sa problemom na nivou kompleksnosti koji čuva potrebne resurse. To znači da će najniži nivo resursa prilikom procesiranja informacija biti uložen kada individui određeno pitanje nije subjektivno važno ili je manje važno od ostalih pitanja koja treba razmotriti u istom

vremenskom okviru, ili ukoliko je informacija jednostavna i bez obzira na nivo uloženi resursa donijet će istu odluku.

Prema Putri i saradnicima (2018), integrativna kompleksnost je podijeljena u 3 strukturalna modela: generalna integrativna kompleksnost (o kojoj je sada bila riječ), dialektička kompleksnost i elaborativna kompleksnost. Elaborativna kompleksnost je novija konceptualizacija zagovaranja specifičnog stajališta u kompleksnom nizu različitih stajališta. Na primjer, izjava: „Kikiriki puter je odličan, ne samo zbog ukusa, već i zato što je zdrav obrok.“ je osnažena dvjema dimenzijama koje su povezane sa ukusom i sa zdravljem. Zaključno, dvije diferencirane dimenzije su rezultirale u elaboriranoj diferencijaciji. Sa druge strane, dialektička kompleksnost se javlja kada postoji više stajališta gledanja na određenu temu. Na primjer izjava: „Kikiriki puter je ukusan, ali ne sviđa mi se kako se lijepi za nepce.“ bi se smatrala dialektičkom kompleksnosti s obzirom na suprotne poglede na „kikiriki puter“.

Metakompleksnost

Pristup metakompleksnosti je jedan od pristupa koji pokušavaju udružiti različite kognitivne procese u jedinstvenu, parsimoničnu teoretsku strukturu. Unutar ovog pristupa također je riječ o određivanju diferencijacije i integracije, ali na specifično tri nivoa ljudskog funkcioniranja: 1) kognitivna kompleksnost- dimenzija prosudbe pojedinca, 2) procesna kompleksnost- interelacija kognitivnih procesa kao što su stilovi, kontrole, mogućnosti i 3) organizacijska kompleksnost- dimenzija grupnog i organizacijskog funkcionisanja. U fokusu ovakvog pristupa je istraživanje odnosa između navedena tri nivoa kompleksnosti uzimajući u obzir i osobine osobe i stanje u kojem se nalazi (Suedfeld i Tetlock, 1992).

Strategije višeg reda

Metastrategije kompleksnosti odnose se na načine na kojima ljudi razmišljaju o svom razmišljanju, odnosno da li je vrijedno u određenoj situaciji uložiti trud i resurse.

Metastrategije se istražuju kada se želi ispitati da li su neki ljudi fleksibilniji u mogućnosti promjene nivoa kompleksnosti kako bi se bolje uklopili u postojeću situaciju (što može biti i svjestan i nesvjestan proces), da li postoje razlike u percepciji da li okolina nagrađuje kompleksno ili jednostavno ponašanje, do koje granice su te razlike naučene ili naslijeđene i kako su povezane sa karakteristikama situacije, te druga slična pitanja (Suedfeld i Tetlock, 1992).

Na primjer, istraživanje Tetlocka, Skitka i Boettgera (1989) pokazuje da kada ljudi znaju stajalište okoline i nisu sputani ranije iznesenim opredjeljenjem, neće ulagati puno truda i jednostavno će promijeniti svoje stajalište u pravcu stajališta potencijalne okoline; kada ne znaju stajalište okoline i nisu sputani vlastitim ranije iznesenim mišljenjem, bit će motivirani da razmišljaju na relativno fleksibilne, multidimenzionalne načine; te kada su ljudi odgovorni za poziciju kojoj se osjećaju posvećeno, posvetit će većinu svog mentalnog truda pravdanju tog stajališta.

U istraživanju Tadmora, Galinskog i Madduxa (2012) ispitivalo se da li će, između individua koje žive u inostranstvu, oni pojedinci koji su se identifikovali i sa njihovom matičnom kulturom i sa kulturom u kojoj obitavaju (odnosno, postali su bikulturalni) pokazati kreativniji i veći profesionalni uspjeh u odnosu na one koji su identifikovani sa samo jednom kulturom (asimilirani ili separatisani). Bikulturalno identifikovani ispitanici su pokazali su veću fluentnost, fleksibilnost, inovativnost prilikom izvedbe zadataka, kao i dugoročnije ishode kao što su pozitivnija reputacija i unaprijeđenje. Zajednički medijator povezanosti bikulturalne identifikacije i boljih ishoda u sve tri studije bila je integrativna kompleksnost. Autori objašnjavaju dobivene rezultate referirajući se na ranija istraživanja koja su pokazala da ljudi sa višim nivoima integrativne kompleksnosti imaju veći kapacitet za razmatranje i kombinovanje različitih perspektiva.

1.1.3. Mjerenje integrativne kompleksnosti

Kako navode Suedfeld i Tetlock (1992), istraživanja integrativne kompleksnosti su bila usmjerena na teme socijalne percepcije, stavova i promjene stavova, atribucije, kros-kulturalne komunikacije i interpersonalne atraktivnosti, izvedbe u kompleksnim situacijama i stvarnim radnim situacijama, igru riječi, stimulacija u ograničenoj okolini, rješavanje stvarnih životnih (na primjer u organizaciji) problema, stavova koji se tiču ratnih zločina, građanskih kazni, grupnih lidera i moralnih dilema. U svrhu ispitivanja nivoa integrativne kompleksnosti pojedinca korišteni su: Test dovršavanja paragrafa (TDP), Test dovršavanja teme (engl. „Topic Completion Test-TCT) i analiza arhivske građe.

1.1.3.1. Test dovršavanja paragrafa (TDP)

Test dovršavanja paragrafa (TDP) poznat i kao Test dovršavanja rečenica (TDR) (engl. „Paragraph Completion Test- PCT“) je, unutar različitih varijanti, najčešća metoda mjerenja integrativne kompleksnosti. Test se sastoji od niza započetih rečenica (najčešće šest) koje nisu završene, a od ispitanika se traži da ih upotpune u određenom vremenskom roku. Nakon izvršenog zadatka, trenirani procjenjivači vrše bodovanje na skali od 1 do 7. Pri tome ocjena 1 ukazuje na nemogućnost diferenciranja ni integriranja različitih mogućnosti prilikom odgovaranja na zadatak, te upućuje na najniži nivo integrativne kompleksnosti pojedinca. Nadalje, ocjena 3 ukazuje na postojanje diferencijacije, ali bez integracije, dok ocjena 5 označava umjerenu do visoku diferencijaciju i umjerenu integraciju. Najviša ocjena 7 ukazuje na visoke nivoe diferenciranja različitih mogućnosti i njihovo integriranje prilikom davanja odgovora na postavljene zadatke, te upućuje na najviši nivo integrativne kompleksnosti pojedinca. Ocjene 2, 4 i 6 su prelazni nivoi u konceptualnoj strukturi (implicitne dimenzije diferencijacije i integracije) (Baker-Brown i sar., 1990). Procjenjivači su prilikom bodovanja „dvostruko-slijepi“, što znači da im nije poznata ni hipoteza ni izvor podataka koji analiziraju (Bottenberg, 1969).

Test dovršavanja teme (TDT) je jedna varijanta TDP testa, gdje ispitanici pišu esej na zadatu temu, ali bez vremenskog ograničenja. Test dovršavanja teme je nastao jer

su ispitanici, kada im se ograniči dovršavanje TDP-a na kratak vremenski period, u prosjeku ostvarivali rezultate koji su ukazivali na nisku integrativnu kompleksnost. Jedna od varijanti jeste i da se vremenski interval produži na 10 minuta izvedbe (Logan, Cross i Suedfeld, 2012).

1.1.3.2. Analiza arhivske građe

Korištenje analize arhivske građe u svrhu ispitivanja konstrukta integrativne kompleksnosti pokazalo je visoku ekološku valjanost i generalizabilnost (Leary i Hoyle, 2009). Koristeći tehniku Analize tematskog sadržaja (engl. „Thematic Content Analysis“ -TCA) značajno je proširen prvobitni opseg izvora sadržaja koji se mogu analizirati. Ovakav pristup omogućio je istraživačima da uključe bilo koji verbalni diskurs kojem imaju pristup u istraživanje. Istraživači obično koriste knjige ili novinske članke (kvalitativni podaci), prethodno određivši broj paragrafa potrebnih iz specifičnog izvora u specifičnom vremenskom okviru. Paragraf se bira po slučaju od svih dostupnih i potom umnožava. Informacije koje mogu odati uvjet istraživanja bivaju, koliko je to moguće, uklonjene i paragraf se ocjenjuje od procjenjivača kojima je hipoteza istraživanja nepoznata. Kao indikator pouzdanosti koristi se i stepen slaganja između različitih procjenjivača. Čak i u tom slučaju, procjenjivači bi trebali biti različitih profila kako bi se neutralizirale lične preferencije (Baker-Brown, Ballard, Bluck, De Vries, Suedfeld i Tetlock, 1990). Kako navode Suedfeld i Rank (1976) procjenjivači ocjenjuju na skali od 1 do 7 uočeni nivo diferencijacije i integracije u paragrafima. Interes istraživača iz domena integrativne kompleksnosti usmjeren je na nivo na kojem osoba operira u određenom vremenu, a ne na integrativnu kompleksnost kao osobinu. Zbog toga, najčešći izvori za analizu arhivske građe su bili govori nacionalnih lidera (tokom političkih kampanja ili tokom internacionalnih sukoba) vojna lica, ili pojedinci koji se suočavaju sa životnim krizama (Suedfeld, 2009).

1.1.3.3. Integrativna kompleksnost u Kelly-evoj teoriji osobnih konstrukata

George Kelly-eva teorija osobnih konstrukata bazirana je na dvije generalne premise: da je napredak čovječanstva opisan kao kontinuirana potraga za većom mogućnošću predikcije i kontrole kroz gradnju, evaluiranje i mijenjanje mentalnih reprezentacija svijeta i da individue stvaraju i održavaju njihove vlastite, jedinstvene interpretacije svijeta (Kelly, 1970). Jedinstvene interpretacije svijeta pojedinca su posljedica osobnih sistema konstrukata svakog pojedinca. Pokušavajući matematički ispitati jedinstvene sisteme različitih ljudi, Kelly unutar teorije donosi značajan metodološki doprinos nazvan Test repertoara uloga (REP test) putem kojeg je za svakog pojedinca moguće utvrditi broj i različitost konstrukata, njihov sadržaj i karakteristike kao što su permeabilnost i čvrstoća. Cilj testa je istražiti jedinstvenu perspektivu, odnosno sistem osobnih konstrukata pojedinaca.

Čitav je niz varijanti originalne metode od kojih je jedna mreža repertoara (engl. „repertory grid“). Naime, od pojedinca se traži da rangira ili ocjeni određeni broj elemenata (često ljude) uz seriju bipolarnih konstrukata koje mogu ponuditi sami ispitanici ili istraživač. Dolazi se do dvodimenzionalne matrice numeričkih vrijednosti dobivene procesom rangiranja, što može zatim biti podvrgnuto statističkim analizama i grafičkim postupcima (Fransella i sar., 2004). Prvi koji je primijenio mreže repertoara za izračunavanje kognitivne kompleksnosti bio je Bieri (1955). Ipak, nedostatak mreža repertoara koje je Bieri primjenjivao jeste što ne mogu uključiti veliki broj varijabli u mrežu u isto vrijeme i ne mogu provesti sve analize specifične za podatke iz mreže repertoara (Grice, 2002).

Chambers (1985) je predložio novu tehniku mreže repertoara u kojoj je samo jedan set figura (obično ljudi) rangiran prema generalnoj sličnosti. Njegova ideja primjenjuje se u programu Idiogrid, specijaliziranom softveru koji koristeći odgovarajuće statističke postupke istraživaču olakšava kako postupak primjene, tako i formiranje rezultata. Za naš rad najvažnije varijable koje se mogu utvrditi Idiogridom su logička inkonzistencija i integrativna kompleksnost (Grice, 2003).

Naime, prema Kelly-evoj teoriji osobnih konstrukata, ukoliko konstrukt nije koristan u anticipaciji, kreativna osoba razvija alternativne konstrukte i nastavlja da

traži druge koji služe svrsi. Ukoliko individua nije u mogućnosti da kreira alternativni, ostaje bez raspoloživog konstrukta koji može primijeniti na aktuelne doživljaje. Nedostatak konstrukata vodi do osjećaja anksioznosti. Ako osoba koristi logički inkonzistentan sistem konstrukata sigurno će razviti anksioznost jer će razvijati kontradiktorne predikcije. Zatim slijedi konflikt, nesigurnost i frustracija oko toga koji konstrukt koristiti prilikom anticipacije (Chambers, 1983). Korištenjem Idiograda logička inkonzistencija se izračunava poređenjem eksplicitnog i implicitnog rangiranja. Inkonzistencija između dvije figure/osobe često predstavlja tačku sukoba u sistemu osobnih konstrukata osobe (Grice, 2002). Kako bi se razumjela priroda inkonzistencije (precjenjivanje ili potcjenjivanje sličnosti ili razlika) često je potrebno intervjuirati ispitanika koji vrši rangiranje (Grice, 2003).

Korištenjem Idiograda se također može dobiti i mjera integrativne kompleksnosti. Vrijednosti indiciraju opseg koliko su konstrukti osobe integrirani i balansirani unutar sistema (Grice, 2002). Vrijednosti dobivene u matrici predstavljaju i integraciju i kompleksnost, odnosno koliko je bogato svaka figura/osoba integrirana u okvir ostalih (svih od kojih se mreža sastoji). Putem programa se izračuna integrativna kompleksnost za svaku osobu u mreži, zajedno sa ukupnom vrijednošću za cijelu mrežu. Individualni rezultati se mogu koristiti za identifikaciju osoba koje su drugačije tretirane od strane onog koji rangira (u odnosu na to kako je rangirao ostale osobe) (Grice, 2003). Za osobu koju bi kontinuirano ocjenjivao kao najmanje sličnu ostalima „produktivan kognitivni menadžer“ čovjekovog mišljenja, kojeg Suedfeld (1992) objašnjava u svojoj teoriji, ne bi trošio resurse, te bi bila tretirana na kognitivno jednostavan način. Rezultat na Idiogridu bi tada bio ekstremno velik, što upućuje na ekstremno malu integrativnu kompleksnost (jer rezultat 0 ukazuje na postojanje integracije, a svako odstupanje na manjak integracije).

1.2. Zauzimanje socijalne perspektive

Prema Fuhsu (2010) koncept zauzimanja perspektiva može se definirati na tri načina: 1) izjednačavajući zauzimanje perspektiva sa zauzimanjem uloga, 2) objašnjavajući zauzimanje perspektiva koristeći objekt i različite tačaka gledišta, te 3) objašnjavajući zauzimanje perspektiva kroz pretpostavke i zaključivanje o stavovima, mislima i osjećajima drugih osoba. Domene unutar kojih zauzimanje perspektiva igra ulogu su: interpersonalna, perceptualna i konceptualna. Navedene domene i definicije su temelj integralne mape zauzimanja perspektive koju je Fuhs (2010) konstruisao. Kroz svoj rad on se fokusirao na zauzimanje perspektiva o tome kako pojedinci sami doživljavaju (perspektive prvog lica), o njihovim odnosima sa drugima (perspektive drugog lica) i kako objektivno vide svijet (perspektive trećeg lica). Fuhs (2010) naglašava da je mogućnost zauzimanja uloga pojedinca ključna socijalno-interpersonalna vještina prilikom zauzimanja njegovih perspektiva.

Robert Selman (1971) izjednačava zauzimanje uloga sa zauzimanjem perspektiva koje definira kao mogućnost da se razumije interakcija sebe i drugog kao da je viđena iz pozicije drugog. U kasnijoj verziji proširuje ovu definiciju kao mogućnost da se vidi svijet (uključujući i self) iz perspektive drugog. Selman i Byrne (1974, str. 1) kroz opisivanje interpersonalne kognicije nekoliko godina kasnije daju još jednu definiciju:

„Mogućnost zauzimanja perspektiva odnosi se na mogućnost razumijevanja i sebe i drugih kao subjekta, reagovanja prema drugim kao prema sebi i reagovanja na svoje ponašanje sa tačke gledišta drugog.“

Selman (1971) je pored definicija objasnio i „pet stadija zauzimanja perspektiva“ pomoću kojih obrazlaže kada se razvojno javlja mogućnost za zauzimanje perspektiva. Prvi stadij počinje dok je pojam o sebi još uvijek nediferenciran (u dobi između 3 i 6 godina). Drugi stadij se javlja u dobi između 5 i 9 godina kada dijete može razumjeti da ljudi, s obzirom da imaju pristup različitim informacijama, mogu imati i različite perspektive. U trećem stadiju, koji se javlja između 7 i 12 godina, djeca su emotivno i kognitivno zrela da „zakorače u tuđe cipele“ i uviđaju vlastite

misli, osjećaje i ponašanje iz perspektive druge osobe. Četvrti stadij javlja se između 10 i 15 godina, i djeca imaju kognitivnu mogućnost da situaciju u kojoj se nalaze sa drugom osobom sagledaju iz perspektive treće osobe. Posljednji stadij najčešće se javlja u dobi od 14 godina i, kada on nastupi, osoba je sposobna razumjeti da perspektiva treće osobe iz prethodnog stadija može biti pod uticajem jednog ili više socijalnih sistema ili socijalno poželjnih vrijednosti.

Gehlbach (2004) definiše mogućnost zauzimanja perspektiva kao vještinu koja objedinjuje i kognitivne i afektivne/emotivne vještine, zajedno sa motivacijom da „se stavi u cipele druge osobe“. Kako Gehlbach navodi, zauzimanje perspektiva se sastoji od strategija koje ljudi koriste da shvate šta drugi misle i osjećaju, te kako percipiraju određenu situaciju.

Prema Johnsonu (1975, str. 241) zauzimanje perspektive zahtjeva specifičan oblik socijalne svjesnosti: „Zauzimanje perspektive druge osobe je sposobnost osobe da razumije kako određena situacija izgleda drugoj osobi i na koji će način ta osoba kognitivno i emotivno reagovati na postojeću situaciju.“

Roan, Strong, Foss, Yager, Gehlbach i Metcalf (2009) navode da je za efikasno zauzimanje perspektiva potrebno da pojedinac ima osjećaj za vlastiti identitet i mogućnosti da stavi sebe u ulogu druge osobe prilikom rješavanja određenog problema.

Brojni su pozitivni efekti sposobnosti zauzimanja perspektiva. Tako Deutsch (1993) navodi kako mogućnost zauzimanja socijalnih perspektiva drugih ljudi dovodi do boljeg socijalnog razumijevanja i veće harmonije. Nadalje, Galinsky i Moskowitz (2000) izvještavaju kako mogućnost zauzimanja socijalnih perspektiva rezultira manjom stereotipizacijom i poboljšanjem međusobnih stavova grupa jednim o drugima. Osobe koje mogu zauzeti perspektive drugih osoba češće ispoljavaju altruistična ponašanja (Batson, Early i Salvarani, 1997) i imaju razvijeniju sposobnost pregovaranja (Galinsky, Maddux, Gilin i White, 2008). Mogućnost zauzimanja socijalnih perspektiva može se pospješiti treningom i podizanjem svjesnosti o postojanju drugačijih, ali podjednako vrijednih perspektiva od vlastite (Roan, Strong, Foss, Yager, Gehlbach i Metcalf, 2009).

1.2.1. Mjerenje zauzimanja socijalne perspektive

Za mjerenje zauzimanja socijalne perspektive najdostupniji instrumenti su skale samoizvješća u kojima ispitanici sami evaluiraju svoju mogućnost i motivaciju za zauzimanje perspektive druge osobe. Takva je, na primjer, subskala zauzimanja perspektiva Interpersonalnog indeksa reaktivnosti (engl. Interpersonal Reactivity Index). Kada je cilj istraživanja povezan sa motivacijom i procjenom samoeфикаsnosti ispitanika da zauzimaju perspektive drugih ovakve mjere su veoma korisne, ali to nije slučaj u istraživanjima u kojima je fokus na samoj izvedbi zauzimanja perspektiva. Ames i Kammrath (2004) navode kako, ustvari, procjena ljudi o njihovoj kompetentnosti da zauzimaju socijalne perspektive često nije tačna. Pokazalo se da procjene samoeфикаsnosti zauzimanja perspektiva nisu značajno povezane sa stvarnom mogućnosti zauzimanja perspektiva.

Long i Andrews (1990) koriste skalu didaktičkog zauzimanja perspektiva u kojoj ispitanici, nakon ocjenjivanja vlastitih mogućnosti da zauzmu perspektivu bračnog partnera kroz odgovor na pitanja, daju i percepciju o partnerovoj mogućnosti da zauzme njihovu perspektivu. Kao što je slučaj i kod samoizvješća, informacije dobivene ovom skalom bazirane su na vjerovanju o motivaciji i ефикаsnosti partnera, što također nije dobra mjera same izvedbe zauzimanja perspektiva.

Da bi se izmjerila izvedba zauzimanja socijalnih perspektiva potrebno je koristiti kognitivno-representacionalni pristup (Diazgranados i sar., 2016). U skladu sa navedenim pristupom Gehlbach (2004) je konstruisao video zadatak u kojem ispitanici gledaju snimljeni razgovor dvije osobe, te se od njih traži da formiraju listu misli i osjećaja za koje vjeruju da su osobe na snimku doživjele. Odgovori ispitanika se porede sa odgovorima samih učesnika snimljenog razgovora. Rezultati pokazuju da su osobe koje su kompetentne zauzeti perspektivu drugog tačno opisale mentalni sadržaj osobe koja je na snimku učestvovala u razgovoru. Ipak, Diazgranados i saradnici (2016) dovode u pitanje valjanost ovakvog pristupa navodeći da je moguće da ispitanici plauzibilno opišu misli i osjećaje osobe na snimku, ali da je osoba u tom trenutku jednostavno osjećala ili mislila na nešto drugo, ili da ukoliko neko ima visoko razvijenu mogućnost zauzimanja socijalne

perspektive, može bolje razumjeti perspektivu osobe nego ona sama. Na primjer, majka može prepoznati da je plač njenog djeteta, iako u tom trenutku nije dobilo igračku i to ga je potaklo na plač, u suštini posljedica iscrpljenosti (Diazgranados i sar., 2016).

Način da se prevaziđe ovaj problem jeste u socijalno-relacijskom pristupu čijom primjenom dobijamo informacije šta se dešava sa vještinama zauzimanja socijalnih perspektiva u konkretnoj socijalnoj situaciji koja zahtjeva razmatranje perspektiva nekoliko različitih aktera (Diazgranados i sar., 2016). Jedan od takvih instrumenata je Upitnik odnosa (engl. Relationship Questionnaire). Validiran je za uzrast između 5 i 16 godina i sastoji se od pitanja višestrukog tipa. Rezultati na Upitniku odnosa pokazuju koliko ispitanici imaju mogućnost integracije perspektiva. U odnosu na postignute rezultate razlikuju se: ispitanici koji jasno vide samo vlastitu perspektivu, ispitanici koji shvataju da je perspektiva druge osobe različita od njegove, ispitanici koji uviđaju da i druga osoba može zauzeti njihovu perspektivu, ispitanici koji shvataju da treća osoba može zauzeti i njegovu i perspektivu druge osobe, i ispitanici koji razumiju da njihova pespektiva može biti kontekstualizirana sa brojnim drugim (Schultz, Selman i LaRusso, 2003). Nedostatak ovog testa, prema Diazgranados i saradnicima (2016), jesu pitanja višestrukog izbora koja, kada ispitanici na njih odgovore, daju informacije o tome da li osoba prepoznaje i razumije razlike u socijalnim perspektivama, ali sam ispitanik nije producirao sadržaj odgovora. S obzirom da je kod djece u spomenutom uzrastu bolje razvijena sposobnost prepoznavanja čina zauzimanja perspektiva nego produkcija, primjena ovog testa je djelomično opravdana, ali kada su u pitanju odrasli ispitanici ne bi se trebao primijenjivati (Diazgranados i sar., 2016).

Instrument u kojem ispitanici sami produciraju sadržaj jeste Upitnik o zauzimanju socijalnih perspektiva (engl. Social Perspective Taking Acts Measure). Prema Selmanu, Diazgranados i Dione-u (2017), rezultati na ovom upitniku pokazuju način na koji osobe zauzimaju perspektive prilikom vlastitog izbora u različitim socijalnim situacijama. Test ima tri verzije u kojima se ispitanici upoznaju sa socijalnim situacijama koje se mogu javiti u školi kao što su maltretiranje vršnjaka, prepisivanje na testu i vandalizam. Nakon toga se od njih traži da navedu kakve bi

preporuke akter koji posmatra određenu socijalnu situaciju dobio od vršnjaka. Na primjer, ispitanicima može biti predstavljen scenario u kojem učenik posmatra nasilje nad drugim djetetom i pita drugove iz razreda kako da postupi. Učesnici istraživanja trebaju da zauzmu tri različite perspektive i u njihovo ime savjetuju učenika koji je svjedočio nasilju: perspektivu nekoga koga su maltretirali iz sličnih razloga zbog kojih je žrtva maltretirana, perspektivu onog ko se često druži sa zlostavljačima i perspektivu samog svjedoka. Savjet se sastojao iz toga šta svjedok treba da uradi, zašto i šta će se desiti ukoliko svjedok poslušava savjet. Postupkom se mjere funkcionalne sposobnosti i sami ispitanici kreiraju sadržaja prilikom odgovaranja na pitanja o zauzimanju socijalnih perspektiva. Procjenjuju se dvije osnovne socijalne vještine: sposobnost da se zauzme i prihvati socijalna perspektiva učenika neke socijalne interakcije, te dvije kompleksne socijalne vještine: artikulacija perspektiva (mišljenja) drugih, kao i uloge i okolnosti koje karakteriziraju njihove pozicije (Selman, Diazgranados i Dione, 2017).

1.3. Povezanost integrativne kompleksnosti i zauzimanja socijalne perspektive

„Čovjek razvija svoj način anticipiranja događaja tako što konstruiše, grebe kanale svoje misli. Gradi svoj vlastiti labirint. Putevi kojima se kreće u labirintu su konstrukti koje formira, svaki je dvosmjerna ulica- svaki je, u suštini, par alternativa između kojih može da bira.“

(Kelly, 1958)

George Kelly je u teoriji osobnih konstrukata naveo da ne postoji apsolutna realnost, odnosno da je subjektivna realnost svakog pojedinca jedina realnost koja za njega postoji. Ideja da ne kreće svaka osoba iz iste pozicije jeste ideja koja nam onemogućuje da sudimo drugom i drugačijem. Različite osobe imaju potpuno različite konstrukte u svom sistemu, protkane individualnim iskustvima. Možda neke osobe nikada nisu došle u kontakt s „drugačijim“ koji bi im mogli pomoći da prošire sistem konstrukata. Ako neko vidi svijet „crno-bijelo“, nije ni za očekivati da će razumijeti kada mu se priča „u bojama“? Ipak, možda je najznačajnije

napomenuti koliko je sistem fleksibilan i sklon promjeni- da čak i kada pokušavamo razumjeti nečiji sistem konstrukata, on već mijenja naš, a i mi njegov (Fransella i sar., 2004).

Savremeni pojam „integrativne kompleksnosti/jednostavnosti“, koji vodi porijeklo od Kelly-evog koncepta kognitivno jednostavne ili kognitivno složene osobe, još je fluentniji od originalnog koncepta- radi se o procesu, poput motivacije, koji zavisi i od osobina i od situacije, kao i od svakog endogenog i egzogenog faktora koji na njega utiče. Integrativna kompleksnost obuhvata diferenciranje različitih perspektiva, drugačijih pozicija i njihovo integriranje u jedinstvenu novu, koja osobu čini još bogatijom i kompleksnijom.

U dostupnoj literaturi nisu pronađena istraživanja koja povezuju integrativnu kompleksnost i perspektive. Međutim, određene postavke oba konstrukta ukazuju na njihovu povezanost.

Integrativna kompleksnost je definirana u terminima diferencijacije i integracije. Diferencijacija se odnosi na mogućnost zauzimanja različitih perspektiva unutar određenog konteksta. Integracija predstavlja mogućnost razvoja konceptualnih poveznica između diferenciranih perspektiva (Suedfeld i Tetlock, 1992). Prilikom definiranja integrativne kompleksnosti, sami autori spominju perspektivizaciju.

Zauzimanje različitih perspektiva se definira kroz četiri radnje: prepoznavanje, artikulacija i pozicioniranje perspektiva (jednostavno i kompleksno) (Selman i sar., 2017).

Prepoznavanje se odnosi na identifikaciju različitih perspektiva, a artikulacija na opisivanje potencijalnih misli, osjećaja ili ponašanja različitih aktera (Selman i sar., 2017). Za niže nivoe integrativne kompleksnosti karakteristično je upravo prihvaćanje da postoji više različitih perspektiva i mogućnost njihovog razumijevanja kao legitimnih i validnih (Baker-Brown i sar., 1990). S obzirom da ni prilikom prepoznavanja ni artikulacije perspektiva ne dolazi do integracije različitih perspektiva (Selman i sar., 2017), a to također nije karakteristika nižih nivoa integrativne kompleksnosti (Baker-Brown i sar., 1990), pretpostavljamo da je mogućnost diferencijacije u osnovi oba procesa.

Pozicioniranje perspektiva uključuje razumijevanje stava koji akter ima u određenom socijalnom scenariju što bi značilo da je potrebno da osoba prethodno razumije postojanje različitih perspektiva i integrira ih (Selman i sar., 2017). Karakteristika najvišeg nivoa integrativne kompleksnosti jeste da osoba može opće viđenje događaja u situaciji povezati u sistem, odnosno društvenu ulogu u podlozi koju pojedinac ima povezati sa konkretnom situacijom aktera (Baker-Brown i sar., 1990). Prepoznavanje perspektiva se odnosi i na mogućnost identificiranja društvenih uloga (Selman i sar., 2017). Pretpostavljamo da je mogućnost integracije različitih perspektiva u osnovi oba procesa.

S obzirom na sve navedeno, postoji teoretska povezanost između nivoa integrativne kompleksnosti i mogućnosti zauzimanja socijalne perspektive. Očekujemo da su instrumenti za mjerenje sposobnosti zauzimanja socijalne perspektive validna proksimalna mjera integrativne kompleksnosti.

2. CILJEVI, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je provjeriti povezanost između različitih mjera integrativne kompleksnosti i različitih mjera zauzimanja perspektive.

2.2. Problemi istraživanja

U skladu sa postavljenim ciljem istraživanja, problemi istraživanja su slijedeći:

1. Ispitati povezanost između različitih mjera integrativne kompleksnosti.
2. Ispitati povezanost različitih mjera zauzimanja perspektiva.
3. Ispitati povezanost mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja perspektiva.

2.3. Hipoteze istraživanja

1. Očekujemo pozitivne i statistički značajne povezanosti između mjera integrativne kompleksnosti.
2. Očekujemo pozitivne i statistički značajne povezanosti između mjera zauzimanja socijalne perspektive.
3. Očekujemo pozitivne i statistički značajne povezanosti između različitih mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja socijalne perspektive.

3. METOD ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak

U istraživanju je učestvovalo N=64 studenta sa treće godine sa Odsjeka za psihologiju Univerziteta u Sarajevu. Od toga 52 ispitanika ženskog spola. Prosječna dob sudionika je M= 23.49 (SD=2.73).

3.2. Instrumenti i pribor

U istraživanju su korišteni slijedeći instrumenti: Test dovršavanja paragrafa (engl. „Paragraph Completion Test“) (Savage, Boyd-MacMillan, Liht i Khan, 2017), Upitnik o zauzimanju perspektiva (Đapo, Đapo-Kolenović, Đokić, Hadžiahmetović i Drače, 2018), Interpersonalni indeks reaktivnosti (engl. „Interpersonal reactivity Index“) iz kojeg je korištena samo subskala zauzimanja perspektiva (Davis, 1980).

3.2.1. Test dovršavanja paragrafa (TDP)

Test dovršavanja paragrafa (TDP) (engl. „Paragraph Completion Test“) primjenjen u našem istraživanju su razvili Sara Savage i saradnici (2017) za potrebe ispitivanja efekta radionica koje organizuje IOM na integrativnu kompleksnost. Testom se utvrđuje integrativna kompleksnost prema vlastitoj grupi (IK_{vlgr}) i integrativna kompleksnost prema vanjskoj grupi (IK_{vagr}). Ispitanicima su prezentovane početne riječi dva paragrafa: a) prvi se odnosio na grupu koju smatraju svojom: „Razmišljajući o svojoj grupi...“; b) drugi se odnosio na grupu koja se najviše razlikuje od moje: „Razmišljajući o grupi koja se najviše razlikuje od moje grupe...“. Zadatak ispitanika je bio dovršiti paragraf. Nije postojalo eksplicitno predviđeno vrijeme za dovršavanje svakog paragrafa. Odgovori su kodirani prema detaljnom priručniku Baker-Browna i saradnika (1990). Kritični indikator za skor 1 jeste dihotomno kategorijski pogled na svijet izražen kroz apsolutno ili kategoričko pravilo. Za skor 2 je uslovno prihvaćanje postojanja alternative bez ikakve dalje

elaboracije. Za skor 3 jeste prepoznavanje alternativa, te njihovo prihvaćanje kao relevantnih i legitimnih. Za skor 4 karakteristično je da, za razliku od ranijih skorova, pored prisustva diferencijacije javlja se i integracija. Kritični indikator je da uz prepoznavanje postojanja alternativa, prepoznaje se i njihova međusobna interakcija. Skor 5 karakteriše interaktivno viđenje alternativa, odnosno, postoji jasan reciprocitet u kojem nije moguće da jedna alternativa djeluju na drugu bez posljedica po samu sebe. Indikator za skor 6 jeste djelovanje duž različitih shema, odnosno alternative su razrađene i segmentirane u dijelove. Skor 7 namjenjen je sveobuhvatnom stajalištu sa objašnjenjem načela organiziranja. Osoba kreće od općeg viđenja događaja u situaciji i povezuje te događaje u sistem ili istražuje specifične interakcije unutar složenog isitema koristeći se sveobuhvatnim globalnim stajalištem kako bi objedinjila opažanja. Bodovanje se vrši od strane nezavisnih procjenjivača (Baker-Brown i sar., 1990).

3.2.2. Upitnik o zauzimanju perspektiva

Upitnik o zauzimanju perspektiva (Đapo, Đapo-Kolenović, Đokić, Hadžiahmetović i Drače, 2018) konstruisan sa ciljem mjerenja funkcionalne sposobnosti zauzimanja perspektive (odnosno same izvedbe tokom mjerenja, a ne potencijalne kompetencije vještine). Odgovarajućim postupkom opisanim ispod, uz pomoć upitnika utvrđuje se: prepoznavanje, artikulacija i pozicioniranje perspektiva. Nadalje, upitnikom se identificira i da li su ispitanici integrirali različite perspektive u svoj odgovor u situaciji hipotetičkog socijalnog problema. Analiza sadržaja odgovora koji bi trebao integrirati različite perspektive iz drugih odgovora na Upitniku zauzimanja perspektiva, korištena je u svrhu utvrđivanja integrativne kompleksnosti ispitanika, kao jedne od alternativnih mjera konstrukta integrativne kompleksnosti.

Upitnik se sastoji iz tri dijela: scenario, pitanja otvorenog tipa i rang liste.

U prvom dijelu, ispitanicima je predstavljen scenario u kojem treba da zamisle da su na studentskoj ekskurziji sa kolegama. Upoznali su ljude iz cijele BiH: Miloša iz Banja Luke, Vedranu iz Sarajeva, Muhameda iz Tuzle i Renata iz Mostara. U Pragu,

prije povratka, upoznaju i Jana kojeg interesuju međunacionalni odnosi u BiH danas. Od ispitanika se traži da odgovori Janu na pitanje o međunacionalnim odnosima u BiH danas iz Miloševe, Vedranine, Muhamedove, Renatove i svoje vlastite perspektive, a potom zauzmu Janovu perspektivu i obrazlože kakav bi on zaključak donio.

U drugom dijelu nalazi se 6 pitanja otvorenog tipa u kojima ispitanici odgovaraju na pitanje o međunacionalnim odnosima iz različitih perspektiva. Važno je naglasiti da je svaki akter opisan kroz iskustvo koje je imao ili koje je imao neko od članova porodice.

U trećem dijelu zadatak ispitanika je da rangiraju sličnost svakog para perspektiva. Prethodno napisane odgovore iz perspektive Miloša, Vedrane, Muhameda, Renata, Jana i samog ispitanika međusobno uspoređuju po sličnosti pridružujući im vrijednosti od 1 (najsličniji odgovor) do 5 (najmanje sličan odgovor). Na primjer, u prvom pitanju se traži da ispitanik razmisli o Miloševom odgovoru i da ostale odgovore (Vedranin, Muhamedov, Renatov, Janov i sam svoj) rangira, koristeći vrijednosti od 1 do 5, od najsličnijeg do najmanje sličnog Miloševom.

Kodiranje odgovora provedeno je prema uputama i objašnjenjima datim u Priručniku za mjerenje zauzimanja socijalne perspektive (Selman, Diazgranados i Dione, 2016). Autorica rada je uz pomoć asistenta kodirala odgovore. Postupkom kodiranja se utvrđuje:

1) *Prepoznavanje perspektiva*: čin identificiranja na osnovu verbalnog sadržaja, različitih aktera koji su uključeni u određenu socijalnu situaciju. Na primjer, ispitanik je kao odgovor na pitanje šta bi Miloš poručio Janu odgovorio: „U BiH svako vuče na svoju stranu. Podijeljeni smo na sve strane i to im je malo, oni bi još. Za šta se moj otac borio ako će se rasparčati?“ U ovom odgovoru prepoznaju se 3 perspektive: mi (koji smo podijeljeni), oni (kojima je i to malo) i perspektiva Miloševog oca.

2) *Artikulacija perspektiva*: čin opisivanja potencijalnih a) misli i osjećaja i/ili b) orijentacije prema djelovanju aktera koji učestvuju u datom socijalnom scenariju.

Na primjer, ispitanik je na pitanje šta bi Vedrana poručila Janu odgovorio: „Super je sve. Samo joj je žao što su se njeni vratili iz Njemačke, jer ona vidi da njoj nije mjesto ovdje i da je život u Njemačkoj.“ U ovom odgovoru se može identifikovati opisivanje Vedraninih osjećaja („žao joj je što su se vratili“) i mišljenje samog ispitanika („super je sve“, o Vedrani govori u trećem licu). Artikulisane su dvije perspektive.

3) *Jednostavno pozicioniranje perspektive*: čin davanja odgovora jezikom koji ukazuje na usklađenu tačku gledišta s onom koju ima određeni akter u datoj socijalnoj situaciji. Jednostavno pozicioniranje perspektive je mjerenje adekvatne upotrebe jezika kojim se izražava usklađenost perspektiva, a ne precizna usklađenost stava aktera u pisanom odgovoru. Na primjer, ispitanik je na pitanje šta bi Muhamed poručio Janu odgovorio: „Muhamed bi imao najnegativnije mišljenje o međunacionalnim odnosima.“ Ovaj odgovor se kodira kao usklađen sa perspektivom koju je potrebno zauzeti (Muhamedovom).

4) *Kompleksno pozicioniranje perspektive*: čin identificiranja uloga, okolnosti ili karakteristika kojima se objašnjava određena pozicija aktera u nekom socijalnom scenariju. Ispitanik je na pitanje šta bi Muhamed poručio Janu odgovorio: „Muhamed bi vjerovatno dao negativnije pojašnjenje nego Vedrana i Miloš s obzirom da je izgubio mnogo članova uže i šire obitelji.“ Ispitanik je prepoznao iskustvo i okolnosti koje su uticale na Muhamedovu perspektivu („izgubio je mnogo članova porodice“), te naglašava da je njegovo viđenje međunacionalnih odnosa u BiH povezano sa njegovom ulogom žrtve. U ovom odgovoru postoji jedna kompleksno pozicionirana perspektiva.

Nadalje, korištena je analiza sadržaja odgovora ispitanika o perspektivi Jana kako bi se utvrdio nivo integrativne kompleksnosti.

Kao mjera integracije perspektiva korišten je broj perspektiva svih ostalih aktera koje se mogu prepoznati u Janovoj perspektivi. Na primjer, ukoliko se naznake Miloševe perspektive mogu prepoznati u odgovoru o Janovoj perspektivi, bit će ocjenjene vrijednošću „1“, a ukoliko ne, vrijednošću „0“. Postupak se vrši za svaku

pojedinačnu perspektivu. Ukupan rezultat je linearna kombinacija svake prepoznate perspektive.

U našem istraživanju, pouzdanosti unutrašnje konzistentnosti Cronbach alpha iznose: za prepoznavanje perspektiva $\alpha=0.71$, za artikulaciju perspektiva $\alpha=0.75$ i za kompleksno pozicioniranje $\alpha=0.7$.

Podaci iz trećeg dijela upitnika su analizirani uz pomoć računarskog softvera Idiogrid. Kako je već navedeno, program omogućava dobivanje podataka o integrativnoj kompleksnosti i logičkoj inkonzistenciji za svakog ispitanika.

3.2.2.1. Idiogrid

Idiogrid je statistički program u kojem se primjenjuje nova tehnika mreže repertoara gdje je samo jedan set figura (obično ljudi) rangiran prema generalnoj sličnosti. Tehnika je razvijena od strane Chambersa (1985). Detaljan opis programa se može naći u radu Grice-a (2003).

U programu se, na osnovu podataka dobivenih iz trećeg dijela Upitnika o zauzimanju perspektiva, formiraju matrice u kojoj su prikazani odnosi između različitih perspektiva za svakog ispitanika posebno.

Izvođenje deskriptivnih statičkih podataka (aritmetičke sredinu, standardne pogreške i zbira kvadrata) iz originalne matrice u programu daje podatke istraživaču o tome koga je ispitanik unutar mreže ocijenio kao najmanje sličnog drugim (onaj koji ima najnižu aritmetičku sredinu), a koga kao najviše (onaj koji ima najvišu aritmetičku sredinu). Na ovaj način, istraživač može zaključiti da li je određenu perspektivu ispitanik konzistentno isto rangirao (na primjer, konstantno je smatrao najmanje sličnom svim ostalim, ili da joj je konstantno pripisivao srednje vrijednosti).

Nadalje, program iz originalne mreže izvodi korelacije rangiranih perspektiva za svaki element. Dobiveni podaci ukazuju istraživaču na sličnosti u obrascima rangiranja različitih osoba (na primjer, može se uočiti da su ispitanikova rangiranja

Miloša i Muhameda veoma različita ($r = -0.90$) ili da su ispitanikova rangiranja Vedrane i Renata veoma slična ($r = 0.90$)).

Na osnovu matrice korelacija se izvode implicitna rangiranja osoba. Ovim procesom se prethodno dobivene korelacije redaju po veličini za svaku osobu. Na primjer, element „Miloš“ najviše korelira sam sa sobom ($r = 1$) i recimo da najmanje korelira sa elementom „Vedrana“. U implicitnom rangiranju za element „Miloš“ (horizontalno u koordinatnoj mreži) sam „Miloš“ (vertikalno u koordinatnoj mreži) bi bio označen sa vrijednošću 1, a „Vedrana“ sa vrijednošću 6.

Iz matrice implicitnog rangiranja se izvodi matrica logičkih inkonzistencija. Ona se dobiva oduzimanjem vrijednosti u originalnoj mreži od vrijednosti implicitnih rangiranja. Mreža logičkih inkonzistencija ukazuje na razliku između eksplicitnog rangiranja ispitanika i njegovog implicitnog rangiranja. Prema Chambersu (1986) svaka vrijednost koja nije jednaka nuli predstavlja tačku konflikta u sistemu konstrukata pojedinca. Pozitivan broj da je stepen sličnosti dva elementa precijenjen, a negativan broj da je stepen sličnosti između dva elementa potcijenjen. Vertikalna suma vrijednosti za jedan element, ukoliko je velika, može uputiti da je ta osoba veliki broj puta bila precijenjena ili potcijenjena u terminima sličnosti sa ostalim osobama. Velika horizontalna suma vrijednosti za jedan element upućuje da je sa tom osobom povezan veliki broj inkonzistencija, odnosno ukazuje na čestu povezanost sa velikim brojem precijenjenih ili potcijenjenih osoba u terminima sličnosti. Jedna generalna vrijednost predstavlja stepen logičke inkonzistentnosti (odnosno, stepen konflikta) za cijelu matricu.

Nadalje, vrijednosti u matrici integrativne kompleksnosti pokazuju koliko je bogato svaki element integriran u cjelinu koju formira sa ostalim elementima u mreži. Vrijednost 0 označava bogatu integraciju, a svako odstupanje od nule označava manjak integracije, bez obzira na predznak. U programu se može utvrditi suma vrijednosti za svaku osobu pojedinačno, zajedno sa jednom generalanom vrijednošću koja predstavlja cjelokupni indikator integrativne kompleksnosti. Individualne sume vrijednosti ukazuju na osobe koje je ispitanik tretirao drugačije u smislu koliko su bogato „konstruirane“ u njegovom sistemu konstrukata, odnosno

da li ih tumači na unidimenzionalan, jednostavan način ili multidimenzionalno, kao visoko kompleksne osobe.

3.2.3. Interpersonalni indeks reaktivnosti

U istraživanju je korišten instrument Interpersonalni indeks reaktivnosti (engl. „Interpersonal reactivity Index“) (Davis, 1980). Koristili smo samo subskalu zauzimanja perspektiva. Davis (1983) navodi da se ovom subskalom mjeri tendencija da se spontano usvoji psihološka perspektiva drugih ljudi. Subskala zauzimanja perspektiva sadrži 7 tvrdnji (na primjer: „Ponekad mi je teško sagledati stvari iz „tudeg ugla“.“), a ispitanici odgovaraju koliko se slažu sa navedenom tvrdnjom koristeći 5-stepenu skalu Likertovog tipa (od „Ne opisuje me dobro“ do „Opisuje me dobro“). Cronbach alpha za subskalu zauzimanja perspektiva iznosio je u prethodnim istraživanjima $\alpha=0.72$ (Davis, 1980). U ovom istraživanju Cronbach alpha iznosi $\alpha=0.65$.

3.3. Postupak

Podaci su prikupljeni u okviru projekta: „Istraživanje i primjena integrativne kompleksnosti u BiH“ kojeg Odsjek za psihologiju u Sarajevu realizira uz pomoć Internacionalne organizacije za migracije (engl. „International Organization for Migration“-IOM). Podaci su prikupljeni na uzorku studenata sa treće godine studija sa Odsjeka za psihologiju. Ispitanici su popunjavali upitnike papir-olovka metodom grupno vođenog rada. Svi su dobili uputstvo u kojem su informisani o anonimnosti i dobrovoljnosti učešća, te mogućnosti odustajanja od popunjavanja upitnika u bilo kojoj fazi ispitivanja. Nakon što su svi dali usmeni pristanak za učešće u istraživanju, počelo je. Primjena instrumenata je trajala od 60 do 90 minuta. U istraživanju su učestvovala 64 ispitanika, ali s obzirom na veliki broj nekompletiranih upitnika, krajnji uzorak iznosi 46 ispitanika.

4. REZULTATI

4.1. Deskriptivne vrijednosti

U tabeli 1. su prikazane deskriptivne vrijednosti (aritmetička sredina, standardna devijacija, skjunis i standardna pogreška skjunisa, te minimalni i maksimalni rezultat). Integrativna kompleksnost je operacionalizirana kroz opis vlastite grupe na TDP-u (IK_{vlgr}), kroz opis vanjske grupe na TDP-u (IK_{vagr}), kroz mrežu repertoara utvrđenu putem Idiogrifa ($IK_{Idiogrid}$), te je utvrđena na osnovu analize sadržaja (IK_{AS}). Zauzimanje perspektiva je operacionalizirano kroz prepoznavanje perspektiva (PP), artikulaciju perspektiva (AP), kompleksno pozicioniranje perspektiva (KPP), integraciju perspektiva (IP) i kroz subskalu zauzimanja perspektiva Interpersonalnog indeksa reaktivnosti (IRI_P).

Kako se iz tabele 1. može vidjeti, ispitanici su postigli prosječne rezultate na klasičnoj mjeri integrativne kompleksnosti prema vlastitoj grupi (IK_{vlgr}) $M=1.39$ ($SD=0.655$), te nešto niže rezultate prema vanjskoj grupi (IK_{vagr}) $M=1.34$ ($SD=0.526$). Dakle, utvrđena je niska integrativna kompleksnost jer je veliki broj ispitanika davao nisko integrativno kompleksne odgovore. Vrijednosti skjunisa za IK_{vlgr} iznosi 2.005 (standardna pogreška= 0.357), a za IK_{vagr} iznosi 1.190 (standardna greška= 0.357) i obje ukazuju na pozitivno asimetričnu distribuciju.

Aritmetička sredina utvrđena prepoznavanjem perspektiva (PP) iznosi $M=15.52$ ($SD=4.791$), za artikulaciju perspektiva (AP) $M=10.57$ ($SD=3.330$), dok je za kompleksno pozicioniranje perspektiva (KPP) $M=2.93$ ($SD=2.366$). Vrijednost skjunisa za PP iznosi 0.559 (standardna greška= 0.357), za AP iznosi 1.138 (standardna greška= 0.357), te za KPP iznosi 0.89 (standardna greška= 0.357). Indeks skjunisa za sve navedene varijable ukazuje na pozitivno asimetričnu distribuciju.

Nadalje, aritmetička sredina utvrđena na subskali zauzimanja perspektiva Interpersonalnog indeksa reaktivnosti (IRI_P) iznosi $M=19.80$ ($SD=3.720$). Vrijednost skjunisa za IRI_P iznosi -0.481 (standardna greška= 0.357).

Aritmetička sredina za integrativnu kompleksnost utvrđenu analizom sadržaja (IK_AS) iznosi $M=1.66$ ($SD=0.745$). Niske prosječne vrijednosti ukazuju da su ispitanici i na ovoj mjeri konzistentno davali nisko integrativno kompleksne odgovore. Aritmetička sredina za integraciju perspektiva (IP) iznosi $M=2.36$ ($SD=1.511$), što pokazuje da veliki broj ispitanika nije integrirao druge perspektive prilikom formiranja odgovora čiji je sadržaj analiziran.

Nadalje, vrijednost skjunisa za IK_AS iznosi 1.011 (standardna greška= 0.357) što ukazuje na pozitivno asimetričnu distribuciju, dok je za IP iznosila 0.020 (standardna greška= 0.357), što ukazuje na simetričnu distribuciju.

Prosječna vrijednost integrativne kompleksnosti utvrđena putem Idiograda ($IK_{Idiograd}$) iznosi $M=32.09$ ($SD=8.733$), što ukazuje na nisku integrativnu kompleksnost. Ovakav rezultat u skladu je sa nalazima dobivenim pomoću tradicionalnog načina mjerenja integrativne kompleksnosti. Aritmetička sredina za logičku inkonzistenciju utvrđenu putem Idiograda ($LI_{Idiograd}$) iznosi $M=12.07$ ($SD=8.348$). Dobivene vrijednosti ukazuju na visoku logičku inkonzistenciju.

Vrijednost skjunisa za $IK_{Idiograd}$ iznosi 0.588 (standardna greška= 0.357), što ukazuje na simetričnu distribuciju. Vrijednost skjunisa za $LI_{Idiograd}$ iznosi 0.834 (standardna greška= 0.357) i ukazuje na pozitivno asimetričnu distribuciju.

Tabela 1. Deskriptivne statističke vrijednosti

Varijable	M	SD	Skjunis (st. pogreška)	Minimani rezultat	Maksimalni rezultat
IK _{vigr}	1.39	0.655	2.005 (0.357)	1	4
IK _{vagr}	1.34	0.526	1.190 (0.357)	1	3
PP	15.52	4.791	0.559 (0.357)	5	29
AP	10.57	3.330	1.138 (0.357)	5	22
KPP	2.93	2.366	0.89 (0.357)	0	10
IRI_P	19.80	3.720	-0.481 (0.357)	9	27
IK_AS	1.66	0.745	1.011 (0.357)	1	4
IP	2.36	1.511	0.020 (0.357)	0	5
IK _{Idiogrid}	32.09	8.733	0.588 (0.357)	16	56
LI _{Idiogrid}	12.07	8.348	0.834 (0.357)	1	34

Legenda:

IK_{vigr} – integrativna kompleksnost- grupa sa kojom se identifikuju (vlastita grupa)
IK_{vagr} – integrativna kompleksnost- grupa sa kojom se ne identifikuju (vanjska grupa)
PP- prepoznavanje perspektiva

AP - artikulacija perspektiva

KPP- kompleksno pozicioniranje perspektiva

IRI_P- Interpersonalni indeks reaktivnosti - subskala zauzimanja perspektiva

IK_AS- mjera integrativne kompleksnosti dobivena analizom sadržaja odgovora o Janovom mišljenju o međunacionalnim odnosima u BiH

IP- mjera integracije preko broja perspektiva integriranih u Janov zaključak o međunacionalnim odnosima u BiH

IK_{Idiogrid} - mjera integrativne kompleksnosti dobivena mrežama repertoara u Idiogridu

LI_{Idiogrid} - logička inkonzistentnost dobivena mrežama repertoara u Idiogridu

4.2. Povezanost između različitih mjera integrativne kompleksnosti

Za ispitivanje povezanosti između različitih mjera integrativne kompleksnosti korišten je Spearmanov koeficijent korelacije. U tabeli 2. prikazani su Spearmanovi koeficijenti korelacije između varijabli integrativne kompleksnosti: IK_{vlgr} (integrativna kompleksnost za vlastitu grupu), IK_{vagr} (integrativna kompleksnost za vanjsku grupu), $IK_{Idiogrid}$ (integrativna kompleksnost operacionalizirana kroz mreže repertoara na Idiogridu) i IK_{AS} (integrativna kompleksnost utvrđena na osnovu analize sadržaja).

Kako se iz tabele 2. može vidjeti, povezanost između IK_{vlgr} i IK_{vagr} je niska i statistički neznačajna na nivou 0.05 i iznosi $r=0.038$, $p>0.05$. Nadalje, povezanost između varijabli IK_{vlgr} i $IK_{Idiogrid}$ također je niska i statistički neznačajna na nivou 0.05 i iznosi $r=0.148$; $p>0.05$. Statistički visok i značajan koeficijent korelacije na nivou 0.05, i to u negativnom smjeru, utvrđen je između varijabli IK_{vagr} i $IK_{Idiogrid}$ i iznosi $r=-0.314$; $p<0.05$. Povezanost između varijabli IK_{vlgr} i IK_{AS} je niska i nije statistički značajna na nivou 0.05 i iznosi $r=-0.061$; $p>0.05$. Između varijabli IK_{vagr} i IK_{AS} utvrđena je niska i statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 i iznosi $r=-0.050$; $p>0.05$. Na kraju, povezanost varijabli IK_{AS} i $IK_{Idiogrid}$ je niska, nije statistički značajna na nivou 0.05 i iznosi $r=0.002$; $p>0.05$.

Tabela 2. Koeficijenti korelacija mjera integrativne kompleksnosti

Varijable	IK_{vlgr}	IK_{vagr}	$IK_{Idiogrid}$	IK_{AS}
IK_{vlgr}	1	0.038	0.148	-0.061
IK_{vagr}		1	-0.314*	-0.050
$IK_{Idiogrid}$			1	0.002
IK_{AS}				1

* $p<0.05$; ** $p<0.01$

4.3. Povezanost između različitih mjera zauzimanja perspektive

U tabeli 3. prikazani su koeficijenti korelacija između slijedećih varijabli zauzimanja perspektiva: PP (prepoznavanje perspektiva), AP (artikulacija perspektiva), KPP (kompleksno pozicioniranje perspektiva), IP (integracija perspektiva) i IRI_P (zauzimanje perspektiva operacionalizirano putem subskale zauzimanja perspektiva na Interpersonalnom indeksu reaktivnosti).

Utvrđena je visoka i statistički značajna povezanost na nivou 0.01 između varijabli PP i AP i iznosi $r = 0.857$, $p < 0.01$. Nadalje, visoka i statistički značajna povezanost na nivou 0.01 utvrđena je i između varijabli KPP i PP i iznosi $r = 0.472$, $p < 0.01$. Također, koeficijent korelacije između varijabli AP i KPP iznosio je $r = 0.381$, $p < 0.01$ i bio je visok i statistički značajan na nivou 0.01. Između varijabli IP i PP nije utvrđena statistički značajna povezanost ($r = 0.196$, $p > 0.05$), ali vrijednost $p = 0.137$ ukazuje da se radi o graničnoj vrijednosti, odnosno da su varijable na granici da budu statistički značajno povezane.

Između varijabli IP i AP utvrđena je niska i statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 i iznosi ($r = 0.164$, $p > 0.05$). Utvrđena je niska i statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 između varijabli IP i KPP i iznosi $r = -0.016$, $p > 0.05$. Nadalje, koeficijent korelacije između varijabli IRI_P i PP je nizak i nije statistički značajan na nivou 0.05, te iznosi $r = 0.033$, $p > 0.05$. Utvrđena je niska i statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 između varijabli IRI_P i AP ($r = 0.076$, $p > 0.05$). Između varijabli IRI_P i KPP pronađena je niska statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 koja iznosi $r = 0.196$, $p > 0.05$. Vrijednost $p = 0.124$ ukazuje da su navedene varijable na granici da budu statistički značajno povezane. Na kraju, između varijabli IRI_P i IP utvrđena je niska i statistički neznačajna povezanost na nivou 0.05 i iznosi $r = -0.132$, $p > 0.05$.

Tabela 3. Koeficijenti korelacija mjera zauzimanja perspektiva

Varijable	PP	AP	KPP	IP	IRI_P
PP	1	0.857**	0.472**	0.196	0.033
AP		1	0.381**	0.164	0.076
KPP			1	-0.016	0.196
IP				1	-0.132
IRI_P					1

**p<0.01,*p<0.05

4.4. Povezanost između mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja perspektiva

U tabeli 4. prikazani su koeficijenti korelacije između varijabli integrativne kompleksnosti i varijabli zauzimanja socijalne perspektive.

Kako se iz tabele 4. se može vidjeti, jedina statistički značajna povezanost na nivou 0.05 utvrđena je između KPP i IK_{vlgr} i iznosi $r= 0.263$, $p<0.05$.

Nisu utvrđene statistički značajne povezanosti između slijedećih varijabli: IK_{vlgr} i IRI_P ($r=0.161$ $p>0.05$), IK_{vlgr} i PP ($r= 0.192$, $p>0.05$), IK_{vlgr} i AP ($r= 0.156$, $p>0.05$), IK_{vlgr} i IP ($r= -0.106$, $p>0.05$).

Nadalje, statistički značajna povezanost nije utvrđena ni između slijedećih varijabli: IK_{vagr} i IRI_P ($r=0.041$, $p>0.05$), IK_{vagr} i PP ($r=0.010$, $p>0.05$), IK_{vagr} i AP ($r=0.032$, $p>0.05$), IK_{vagr} i KPP ($r=0.138$, $p>0.05$) i IK_{vagr} i IP ($r=-0.002$, $p>0.05$).

Kao što je predstavljeno u tabeli 4., nije utvrđena statistički značajna povezanost između varijabli: IK_{AS} i IRI_P ($r= 0.140$, $p>0.05$), IK_{AS} i PP ($r=0.113$, $p>0.05$),

IK_AS i AP ($r=0.143$, $p>0.05$), IK_AS i KPP ($r= 0.030$, $p>0.05$), te IK_AS i IP ($r=-0.132$, $p>0.05$).

Nije utvrđena statistički značajna povezanost između varijabli: $IK_{Idiogrid}$ i IRI_P ($r=-0.240$, $p>0.05$), $IK_{Idiogrid}$ i PP ($r=0.126$, $p>0.05$), $IK_{Idiogrid}$ AP ($r=-0.071$, $p>0.05$), $IK_{Idiogrid}$ i KPP ($r=-0.163$, $p>0.05$) i $IK_{Idiogrid}$ i IP ($r=0.083$, $p>0.05$).

Tabela 4. Koeficijenti korelacija mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja perspektive

Varijable	IK_{vlgr}	IK_{vagr}	IK_AS	$IK_{Idiogrid}$
IRI_P	0.161	0.041	0.140	-0.240
PP	0.192	0.010	0.113	0.126
APP	0.156	0.032	0.143	-0.071
KPP	0.263*	0.138	0.030	-0.163
IP	-0.106	-0.002	-0.132	0.083

** $p<0.01$, * $p<0.05$

Koeficijent korelacije između varijabli $IK_{Idiogrid}$ i $LI_{Idiogrid}$ nije tabelarno prikazan. Visok je, pozitivan, statistički značajan i iznosi $r=0.563$, $p<0.01$.

5. DISKUSIJA

Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja povezanosti različitih mjera integrativne kompleksnosti s jedne strane, kao i različitih mjera zauzimanja perspektiva s druge strane. S obzirom da je integrativna kompleksnost operacionalizirana na tri različita načina, i to: kroz opis grupne identifikacije odnosno distanciranja, putem mreže repertoara, te na osnovu analize sadržaja, u istraživanju se također nastojala ispitati povezanost različitih mjera kompleksnosti.

Sposobnost zauzimanja perspektiva je operacionalizirana kroz prepoznavanje, artikulaciju, kompleksno pozicioniranje, te integraciju perspektiva, kao i putem subskale zauzimanja perspektiva Interpersonalnog indeksa reaktivnosti. S obzirom na različite pristupe mjerenju sposobnosti zauzimanja psiholoških perspektiva drugih ljudi, u istraživanju se također nastojala ispitati njihova međusobna povezanost.

Kada se u obzir uzme zajednička teorijska utemeljenost prema kojoj je svaki od navedenih instrumenata primarno namijenjen mjerenju stepena diferencijacije i integracije u procesu obrade ulaznih informacija, očekivane su visoke i pozitivne korelacije između različitih pristupa mjerenju. Međutim, statistički značajna povezanost se javila samo između rezultata ostvarenih na mrežama repertoara u Idiogridu i opisa grupe s kojom se identificiraju ($r = -0.314$, $p < 0.05$). Ovakav smijer povezanosti je u skladu sa očekivanjima, budući da negativna povezanost između dvije mjere podrazumjeva odnos u kojem rast na jednoj varijabli biva praćen opadanjem vrijednosti na drugoj. Veći rezultati ostvareni primjenom repertoarnih mreža podrazumijevaju niži stepen diferencijacije i integracije u promišljanju, dok obrnuto vrijedi za postupak primjenjen prilikom ocjenjivanja strukture opisa vlastite grupe.

S obzirom na prirodu konstrukta integrativne kompleksnosti, u istraživanju je glavni fokus usmjeren na strukturu, u odnosu na sadržaj. Naime, razina kompleksnosti na kojoj će pojedinac procesirati informacije koje prima iz okoline ovisi o sposobnosti uočavanja elemenata od kojih je ta informacija sačinjena, kao i njihovih međusobnih

relacija. Sadržaj je u ovom slučaju skoro potpuno neovisan o strukturi, pa dijametralno različiti opisi u smislu valencije stava mogu odražavati potpuno isti stupanj integrativne kompleksnosti. Prilikom opisivanja grupe kojoj pripadaju uz istovremene opise grupe od koje se socijalno distanciraju, ispitanici su pokazivali diskrepancu u sadržaju. Tačnije, javila se naznaka pozitivne afektivne orijentiranosti prema pripadnicima vlastite grupe, karakterizirajući ih na socijalno poželjnije načine, u odnosu na pripadnike vanjske skupine. Ovakva tendencija je u skladu sa teorijom socijalnog identiteta (Tajfel, 1970), s obzirom da pozitivna povratna informacija o grupi istovremeno podrazumijeva pozitivnu povratnu informaciju o svakom njenom članu. Međutim, budući da zadate mjere nisu bile osjetljive na sadržaj već na strukturu, nije se pojavila očekivana negativna povezanost među njima.

Prema brojnim istraživanjima (npr. Jud i Park, 1988; Mullen i Hu, 1989; Shilo i sar., 2018) pokazana je tendencija pojedinaca da pripadnike vanjske grupe smatraju međusobno sličnijim u odnosu na članove grupe koju poznaju i smatraju svojom. Pripadnike vlastite grupe pojedinac percipira kao sličnije sebi, ali je svjestan njihovih individualnih razlika. Svi članovi neke druge grupe su percipirani kao homogeni po određenim karakteristikama. Tajfel (1970) navodi da su ljudi jako i konstantno pristrasni kada govore o „vlastitoj grupi“ i često stereotipiziraju, a boje se i ne vjeruju grupama koje ne poznaju dovoljno. Nadalje, Brewer (1979) smatra kako su osobe pozitivnije prema članovima grupe kojoj pripadaju („unutar-grupna pristrasnost“) i često se ponašaju lošije prema članovima drugih grupa u odnosu na svoju grupu („pristrasnost prema vanjskoj grupi“). U skladu sa navedenim autorima je i Gehlbachova (2004) tvrdnja da je stereotipizacija posljedica razmišljanja o pojedincima isključivo u terminima njihove grupne pripadnosti, uz zanemarivanje individualnih razlika, kao i anticipacije da će pojedinci nužno biti različiti ako ne pripadaju istoj grupi. Svrha navedenih kategorizacija jeste lakše snalaženje u svakodnevnom životu i odvija se na principu smanjenja kompleksnosti socijalnog okruženja (Macrae, Bodenhausen, Milne i Jetten, 1994).

Između tradicionalne mjere integrativne kompleksnosti i Idiograda sa jedne strane i integrativne kompleksnosti utvrđene analizom sadržaja sa druge strane, nisu

utvrđene statistički značajne korelacije. Prilikom zadavanja tradicionalne mjere od ispitanika se tražilo da opisuju grupu sa kojom se identifikuju i grupu sa kojom se ne identifikuju, te pretpostavljamo da je ispitanicima bilo salijentno odgovarati iz pozicije grupnog identiteta. Podaci uneseni u Idiogrid bazirali su se na međusobnoj sličnosti odgovora iz perspektive pripadnika različitih etničkih pripadnika, odnosno mišljenje je kreirano s obzirom na „većinu“ koja se u ovom slučaju može koncipirati kao „grupa“, što je također moglo dovesti do salijentnosti grupnog identiteta. Kod integrativne kompleksnosti utvrđene analizom sadržaja, analizirani sadržaj je odgovor koji predstavlja perspektivu aktera koji nije član niti jedne od etničkih skupina. Pretpostavljamo da je ispitanicima, prilikom formiranja ovog odgovora, bilo salijentnije odgovarati iz pozicije pojedinca nego grupe.

Razlika u integrativnoj kompleksnosti ispitanika kada kreće iz vlastite pozicije naspram toga kad kreće iz pozicije grupe objašnjena je u istraživanju Grunfelda i Hollingsheada (1993). Naime, unutar grupe, nezavisne perspektive pojedinih članova mogu služiti kao potencijalni izvor diferencijacije (osim ukoliko nije slučaj da svi članovi isključivo unidimenzionalno razmišljaju). Različiti pogledi bivaju diskutovani što može dovesti do integriranih rješenja i novih reprezentacija problema. Grupna konceptualizacija koja je viša u integrativnoj kompleksnosti od individualnih konceptualizacija njenih članova sadrži u sebi kognitivne elaboracije različitih perspektiva koje su ponudili individualni članovi. U pomenutom istraživanju istraživači nisu dobili značajnu povezanost integrativne kompleksnosti koja je izražena u grupnom eseju (kada osoba kreće iz pozicije grupe) i integrativne kompleksnosti izražene u individualnom eseju. Kada danas govorimo o konstruktivnoj integrativnoj kompleksnosti govorimo o interakciji stanja i osobine, podložnom brojnim endogenim i egzogenim faktorima. Zato, razumno bi bilo pretpostaviti da pod uticajem grupe i razmišljajući kao njen član ljudi procesiraju informacije na drugačiji način nego bez takvih uticaja.

Snažna identifikacija sa grupom može biti potencijalni faktor koji vodi ka informacijskom prilagođavanju grupi. Procesiranje informacija može se vršiti centralnim i perifernim putem (Yeari, van den Broek i Oudega, 2015), a u odnosu na to koji put se koristi fluktuira i integrativna kompleksnost. Centralni način

procesiranja informacija odnosi se na pažljivu evaluaciju argumenata i implikacija u određenoj informaciji, dok se periferni odnosi na brzo razmatranje poruke ili upotrebu heuristika. Centralni način procesiranja iscrpljuje više kognitivnih resursa u odnosu na periferni, te zato uključuje i više alternativa i kompleksniji pogled na svijet.

U skladu sa navedenim, razlika u salijentnosti grupnog i individualnog identiteta prilikom formiranja odgovora može biti objašnjenje za dobivenu neznačajnu povezanost varijabli.

Alternativno objašnjenje dobivenih rezultata može biti u samoj temi o kojoj su ispitanici pisali. Naime, međunacionalni odnosi u BiH su subjektivno važna i pobuđujuća tematika za ispitanike. Kao što je ranije navedeno, konstrukt integrativne kompleksnosti je pod uticajem endogenih faktora kao što je pobuđenje ili subjektivna važnost (Suedfeld i Tetlock, 1992). Povezanost stresne situacije (kakva je mogla biti i navedena tema) i kognitivne kompleksnosti opisana je hipotezom disruptivnog stresa. Naime, prema toj hipotezi, kada je pojedinac suočen sa kriznom, stresnom situacijom nivo kompleksnosti naglo pada i javlja se tendencija gledanja na situaciju na veoma jednostavan, jednostran, te crno-bijel način (Fearon i MacMillan, 2016). Brojna istraživanja govore u prilog navedenoj tezi (na primjer, Suedfeld i Tetlock, 1992; Guttieri, Wallace i Suedfeld, 1995; Conway, Suedfeld i Tetlock, 2001; Suedfeld i Leighton, 2002; Suedfeld, 2010; Wasike, 2017).

Ako djelujemo u prostoru hipoteze disruptivnog stresa pretpostavljamo da određeni stimulus (stresor kao na primjer rat) dovodi do određenog odgovora (smanjene kompleksnosti). No, ponekad isti stimulus može dovesti do različitih odgovora, ili isti odgovor može doći od različitih stimulusa. Kao što teorija kognitivnog menadžera kaže, „dobar kognitivni menadžer“ će se nositi sa problemom na nivou kompleksnosti potrebnom da se očuvaju resursi- odnosno prilikom visokog stresa dolazi do smanjenja nivoa kompleksnosti, ali nakon što se u obzir uzme broj problema, njegova važnost i dostupni resursi (Suedfeld, 1992). U teoriji procjene Richard Lazarus naglašava procjenu subjektivne važnosti problema za pojedinca, što je bilo temeljom biopsihosocijalnog modela izazova i prijetnje. On kaže da kada se

osoba nalazi u stresnoj situaciji (ili generalno situaciji kada je nešto „na kocki“), procjena situacije i raspoloživih resursa može rezultirati percepcijom izazova (kada procjenjuje da su resursi dovoljni za zahtjeve situacije, odnosno postoji potencijalna mogućnost visoke efikasnosti i rasta) ili percepcijom prijete (kada procjenjuje da su zahtjevi nadmašili resurse, odnosno mogućom niskom efikasnošću). Sve se može odvijati i na svjesnom i na nesvjesnom nivou.

Postoji mogućnost da su ispitanici ovog istraživanja osjećali da zahtjevi zadatka nadmašuju resurse s obzirom na osjetljivost teme. Određeni broj ispitanika je u upitniku eksplicitno naveo da ne želi odgovoriti na pitanje.

Za formiranje varijabli integrativne kompleksnosti utvrđene mrežama repertoara u Idiogridu i integrativne kompleksnosti utvrđene analizom sadržaja korišten je isti sadržaj, ali potrebno je naglasiti da postoji visoka i statistički značajna povezanost između integrativne kompleksnosti dobivene u Idiogridu i logičke inkonzistencije dobivene u Idiogridu. Logička inkonzistentnost se odnosi na nedosljednost eksplicitnog i implicitnog odgovaranja. Svaka vrijednost koja nije jednaka nuli predstavlja tačku konflikta u sistemu konstrukata osobe (Chambers, 1986 prema Grice, 2003). U našem istraživanju niti jedna osoba nije imala rezultat 0 (minimalna vrijednost je bila 1). Ovakva diskrepanca implicitnog i eksplicitnog odgovaranja može se objasniti posredujućom ulogom afekta koji proizilazi iz osjetljivosti na tematiku međunacionalnih odnosa. Afekt (bio pozitivan ili negativan) može biti medijator između situacije i fluktuacije integrativne kompleksnosti (Fearon i sar., 2016).

Osnova integrativne kompleksnosti u Idiogridu podsjeća na Bierijevu (1955) kognitivnu kompleksnost. Integrativna kompleksnost dobivena mrežama repertoara definirana je u terminima „integracije“ i „kompleksnosti“, gdje se integracija odnosi na to koliko je bogato svaki element integriran u cjelinu koju formira sa ostalim elementima u mreži, a kompleksnost, kada su u pitanju individualne sume ukazuje o kojim je osobama ispitanik razmišljao na kompleksan način, što naposljetku kombinovano dovodi do jedne generalne vrijednosti integrativne kompleksnosti. Integrativna kompleksnost korištena u ostalim mjerama podsjeća više na

Crockettovu definiciju koja je operacionalizira u terminima diferencijacije i integracije.

Drugi cilj našeg istraživanja bio je ispitati povezanost različitih mjera zauzimanja perspektiva. Rezultati našeg istraživanja ukazali su na visoku i statistički značajnu povezanost između varijabli prepoznavanje, artikulacija i kompleksno pozicioniranje perspektiva.

Sve tri navedene varijable su mjera funkcionalne sposobnosti zauzimanja perspektiva. Uradak ispitanika ne mora biti naročito dobar u nekoj oblasti (na primjer da je prepoznao veliki broj perspektiva u zadatku) da bi bio visoko ocjenjen u nekoj drugoj oblasti (na primjer identifikaciji osjećaja), odgovori se kodiraju neovisno jedan o drugom. Ipak, u teoriji su prepoznavanje, artikulacija i pozicioniranje perspektiva međusobno povezane (na primjer da bi se izrazila individualna perspektiva podrazumijeva se da je prepoznata) (Selman i sar., 2017), pa su dobivene povezanosti očekivane.

Najviša povezanost utvrđena je između prepoznavanja i artikulacije perspektiva što očekujemo s obzirom da su obje varijable mjera diferencijacije perspektiva. Kompleksno pozicioniranje perspektiva se odnosi na „čin identificiranja uloga, okolnosti ili karakteristika kojima se objašnjava određena pozicija (stajalište ili stav) koju jedan akter ima u nekom socijalnom scenariju“ (Selman i sar., 2017, str. 9). Ispitanik prepoznaje da postoje različite perspektive, da različiti akteri imaju različite misli, osjećaje i tendencije djelovanja i uzimajući u obzir akterovu društvenu ulogu, okolinske faktore koji na njega utiču ili neke njegove attribute pokušava da „posmatra svijet akterovim očima“. Očekivano je da će kompleksno pozicioniranje perspektiva biti značajno povezano sa prepoznavanjem i artikulacijom perspektiva jer je razlikovanje različitih aspekata u akterovom životu osnova za razumjevanje njegove društvene uloge i generalno njegove pozicije u određenom scenariju.

Rezultati pokazuju da zauzimanje perspektiva utvrđeno kroz subskalu zauzimanja perspektiva Interpersonalnog indeksa reaktivnosti nije značajno povezana sa drugim

mjerama zauzimanja perspektive (sa prepoznavanjem, artikulacijom, kompleksnim pozicioniranjem i integracijom perspektiva), iako je povezanost sa kompleksnim pozicioniranjem perspektiva na granici statističke značajnosti. Dobiveni rezultati nisu u skladu sa očekivanjem. Naime, originalni IRI instrument ima 4 subskale od kojih dvije imaju afektivnu, a dvije kognitivnu komponentu. Subskala zauzimanja perspektiva, korištena u ovom istraživanju, ima kognitivnu komponentu i očekivano je da korelira sa mjerama diferencijacije koje su više kognitivne. Konstrukt integrativne kompleksnosti uključuje više kognitivni aspekt diferencijacije.

Odnos varijabe integracija perspektiva i drugih primjenjenih mjera zauzimanja perspektiva nije pokazao statističku značajnost. Varijabla integracija perspektiva je formirana direktnim prepoznavanjem da li se u konačnom mišljenju aktera koji postavlja pitanje o međunacionalnim odnosima integriraju perspektive drugih aktera. Autorica je vršila binarno kodiranje za svakog pojedinačnog aktera, dodjeljujući vrijednost „0“ ukoliko se njegova perspektiva ne može prepoznati u odgovoru, a „1“ ukoliko može. Dakle, očekivali bismo da najviši stepen integracije predstavlja eksplicitno spominjanje svih perspektiva u konačnom odgovoru. Iako je autorica uzimala u obzir i implicitno osvrtnje na nečiju perspektivu, potrebno je naglasiti da su odgovori bili podložni različitim interpretacijama, te je moglo doći do subjektivne procjene. Varijabla zauzimanje perspektiva na subskali Interpersonalnog indeksa reaktivnosti je formirana koristeći samoprocjene ispitanika, dok je integracija perspektiva funkcionalna mjera sposobnosti zauzimanja perspektiva, što bi moglo objasniti dobiveni odnos te dvije varijable.

Kad je riječ o korelacijama između mjera namijenjenih neposrednom i eksplicitnom mjerenju integrativne kompleksnosti i onih kojima se nastoji utvrditi sposobnost zauzimanja različitih perspektiva, na osnovu kojih se posredno zaključuje o stepenu diferencijacije i integracija u strukturi promišljanja, jedina povezanost koja je dosegla statističku značajnost je bila ona između kompleksnog pozicioniranja i opisa vlastite grupe. Rezultati su očekivani jer upućuju da osobe koje su u stanju integrirati okolnosti i ulogu individue koja je dovela do njegove trenutne pozicije (a preduslov za to je diferencijacija) imaju kompleksniji pogled i više

multidimenzionalno razmišljanje (odnosno viši nivo integrativne kompleksnosti), te time potvrđuje mogućnost zauzimanja perspektiva kao validnu proksimalnu mjeru integrativne kompleksnosti.

Korelacija između mjere kognitivne komponente empatije i rezultata ostvarenih na mrežama repertoara se kretala u očekivanom smjeru i bila je umjerena, iako nije dosegla statističku značajnost. Naime, negativna povezanost odnosi na suprotno kretanje vrijednosti u varijablama (rast na jednoj praćen je opadanjem vrijednosti na drugoj). Već je spomenuto da rezultati dobiveni mrežama repertoara kroz program Idiogrid podrazumijevaju niže stepene diferencijacije i integracije u promišljanju, dok obrnuto vrijedi za skalu namjenjenu mjerenju sposobnosti zauzimanja socijalne perspektive druge osobe. Razumno je pretpostaviti da su pojedinci koji su operirali na većem nivou integrativne kompleksnosti imali razvijeniju sposobnost prepoznavanja razlika između vlastite i perspektiva drugih ljudi, uz istovremeno prihvatanje njihove legitimnosti.

Jedno od mogućih objašnjenja zašto ostale mjere međusobno ne koreliraju značajno može biti emocionalna regulacija. Radi se o nizu procesa (psiholoških, afektivnih, kognitivnih i bihevioralnih) kojima se emocijama upravlja i putem kojih se emocije mijenjaju (Roan i sar., 2009). Emocionalna regulacija uključuje razumjevanje obrazaca emocionalne reaktivnosti, odnosno mogućnost da se djeluje kako bi se emocije regulisale u skladu sa potrebama i ciljevima čovjeka (Roan i sar., 2009). U svom istraživanju Matsumoto, Le Roux, Bernhard i Gary (2004) navode kako je emocionalna regulacija ključna vještina za uspješno zauzimanje perspektiva, a često je zanemarena. Emocije su neophodne da bi se nečija perspektiva uspješno zauzela, ali ukoliko interferiraju sa kognitivnim procesima (u vidu eskalacije) mogu dovesti do pogrešne perspektive (Canli, Zhao, Brewer, Gabrieli i Cahill, 2000 prema Roan i sar., 2009). Naime, u našem istraživanju uzorak su činili studenti psihologije Univerziteta u Sarajevu. S obzirom na problematiku koja se izučava na studiju psihologije, pretpostavljamo da su studenti kognitivno udešeni da prihvataju drugo i drugačije, da ne generaliziraju i osvjeste ukoliko dođe do stereotipizacije. Očekivali smo da će, prilikom zauzimanja perspektiva različitih aktera, anticipirati da predstavnici različitih etničkih skupina mogu biti slični (ili različiti) po velikom

broju drugih osobina i iskustava, te da njihovo ime i etnička pripadnost ne moraju nužno definirati njihov odgovor na pitanje o međunacionalnim odnosima. Ipak, tema o kojoj su pisali na Upitniku zauzimanja perspektiva je konstantno poticana od strane političara preko medija, i to sa negativnom konotacijom, postoji mogućnost da su lično involvirani u sličan scenario u realnosti, te je tematika svim ispitanicima subjektivno važna jer im je trenutno prebivalište BiH. S obzirom na rečeno, moguće je da su prilikom zauzimanja perspektiva emocije ispitanika interferirale s kognicijama na način koji je doveo do stvaranja neadekvatne perspektive, odnosno izmjenjene slike o tome kakvu bi određeni akter perspektivu trebao imati. Promjena u načinu procesiranja informacija prilikom zauzimanja socijalne perspektive posredovana emocijama, dok do takve interferencije nije došlo prilikom mjerenja integrativne kompleksnosti, mogla bi biti objašnjenje dobivenih rezultata.

5.1. Metodološki nedostaci studije

Metodološki nedostatak studije ogleda se u uzorku od 64 osobe unutar korelacijske studije, što je suviše mal broj i potencijalno relevantan za rezultate koje smo dobili. Uzorak je neujednačen na osnovu spola, odnos je 12 muškaraca naspram 52 žene. Također, priroda korelacijske metode onemogućuje kauzalno zaključivanje. S obzirom na obimnost primjenjene baterije, u kojoj je pritom TDP na početku dok je Upitnik zauzimanja perspektiva na kraju, potrebno je uzeti u obzir i umor i pad koncentracije ispitanika.

Važnost razlikovanja drugačijih tačaka gledišta, fleksibilnost u njihovom razumijevanju, kao i njihovo kognitivno involviranje prilikom donošenja odluke u određenom kontekstu, govore o važnosti istraživanja konstrukata integrativne kompleksnosti i zauzimanja perspektiva. Oba su bitno oružje u ostvarivanju tolerancije kao ultimativnog cilja, te poboljšanju kroskulturalne komunikacije.

6. ZAKLJUČAK

- a) Utvrđena je statistički značajna negativna povezanost između varijable integrativna kompleksnost je izvedena iz opisa grupe sa kojom se ispitanici ne identifikuju i integrativne kompleksnosti operacionalizirane kroz mreže repertoara u Idiogridu. S obzirom da kada je integrativna kompleksnost operacionalizirana kroz mreže repertoara viša vrijednost označava nižu integrativnu kompleksnost, dobiveni rezultati su očekivani. Između ostalih mjera integrativne kompleksnosti nije utvrđena statistički značajna povezanost.
- b) Utvrđena je pozitivna i statistički značajna povezanost između prepoznavanja perspektiva i kompleksnog pozicioniranja perspektiva, između artikulacije perspektiva i kompleksnog pozicioniranja perspektiva, te visoka i statistički značajna povezanost između prepoznavanja perspektiva i artikulacije perspektiva. Teoretska povezanost navedenih varijabli ogleda se u neophodnosti da se prepozna postojanje različitih perspektiva, kako bi se opisale misli, osjećaji ili ponašanje različitih aktera, te da bi se naposljetku mogla identificirati društvena uloga ili okolnost u pozadini stava određenog aktera. Povezanost između ostalih mjera zauzimanja perspektiva nije statistički značajna.
- c) Utvrđena je umjerena i statistički značajna povezanost kompleksnog pozicioniranja perspektiva i integrativne kompleksnosti izvedene iz opisa vlastite grupe. Integrativna kompleksnost je definirana u terminima sposobnosti diferencijacije i integracije različitih perspektiva, odnosno zauzimanja različitih pozicija u određenom kontekstu, te razvoja njihovih konceptualnih poveznica. Kompleksno pozicioniranje perspektiva se odnosi na razlikovanje perspektiva, te sposobnost razmatranja različitih okolnosti, iskustava i društvene uloge koji su doveli svakog pojedinca do trenutne perspektive. Povezivanje općeg događaja u sistem, odnosno društvene uloge

ili okolnosti sa konkretnim stavom aktera, jeste karakteristika i visoke integrativne kompleksnosti. Odnos kompleksnog pozicioniranja i integrativne kompleksnosti izvedene iz opisa grupe potvrđuje teoretsku povezanost, dok povezanost ostalih mjera integrativne kompleksnosti i mjera zauzimanja socijalne perspektive nije statistički značajna.

7. LITERATURA

- Ames, D. R., & Kammrath, L. K. (2004). Mind-reading and metacognition: Narcissism, not actual competence, predicts self-estimated ability. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28(3), 187-209.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2005). *Social psychology* (pp. 324-25). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Baker-Brown, G., Ballard, E. J., Bluck, S., De Vries, B., Suedfeld, P., & Tetlock, P. E. (1990). Coding manual for conceptual/integrative complexity. *Berkeley, CA: University of British Columbia and University of California.*
- Batson, C. D., Early, S., & Salvarani, G. (1997). Perspective taking: Imagining how another feels versus imaging how you would feel. *Personality and social psychology bulletin*, 23(7), 751-758.
- Bieri, J. (1955). Cognitive complexity-simplicity and predictive behavior. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(2), 263. Bieri, J. (1955). Cognitive complexity-simplicity and predictive behavior. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(2), 263.
- Bottenberg, E. H. (1969). Instrumental characteristics and validity of the Paragraph Completion Test (PCT) as a measure of integrative complexity. *Psychological Reports*, 24(2), 437-438.
- Brewer, M. B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological bulletin*, 86(2), 307.
- Brown, J. D. (1997). Skewness and kurtosis. *Manoa: JALT Testing & Evaluation SIG Newsletter*
- Bruch, M. A., McCann, M., & Harvey, C. (1991). Type A behavior and processing of social conflict information. *Journal of Research in Personality*, 25(4), 434-444.

- Burtz, R., & Bright, A. (2014). Value orientations and attitudes toward wildfire management: An exploration of integrative complexity. *International Journal of Sociology Study*.
- Cacioppo, J. T., & Petty, R. E. (1982). The need for cognition. *Journal of personality and social psychology*, 42(1), 116.
- Chambers, W. (1983). Circumspection, preemption and personal constructs. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 11(2), 33-35.
- Chambers, W. V. (1985). A repertory grid measure of mandalas. *Psychological reports*, 57(3), 923-928.
- Chiari, G., & Nuzzo, M. L. (2003). Kelly's philosophy of constructive alternativism. *International handbook of personal construct psychology*, 41-49.
- Conway III, L. G., Suedfeld, P., & Tetlock, P. E. (2001). Integrative complexity and political decisions that lead to war or peace. *Peace, conflict, and violence: Peace psychology for the 21st century*, 66-75.
- Crockett, W. H. (1965). Cognitive complexity and impression formation. *Progress in experimental personality research*, 2, 47.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of personality and social psychology*, 44(1), 113.
- Diazgranados, S., Selman, R. L., & Dionne, M. (2016). Acts of social perspective taking: A functional construct and the validation of a performance measure for early adolescents. *Social development*, 25(3), 572-601.
- Epley, N., Morewedge, C. K., & Keysar, B. (2004). Perspective taking in children and adults: Equivalent egocentrism but differential correction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(6), 760-768.

- Fearon, P. A., & Boyd-MacMillan, E. M. (2016). Complexity Under Stress: Integrative Approaches to Overdetermined Vulnerabilities. *Journal of Strategic Security*, 9(4), 11.
- Fransella, F., Bell, R., & Bannister, D. (2004). *A manual for repertory grid technique*. John Wiley & Sons.
- Fuhs, C. (2010). An integral map of perspective-taking. *Integral theory in action*, 273-302.
- Galinsky, A. D., Maddux, W. W., Gilin, D., & White, J. B. (2008). Why it pays to get inside the head of your opponent: The differential effects of perspective taking and empathy in negotiations. *Psychological science*, 19(4), 378-384.
- Gehlbach, H. (2004). A new perspective on perspective taking: A multidimensional approach to conceptualizing an aptitude. *Educational Psychology Review*, 16(3), 207-234.
- Gršković, V. (2013). Refleksivni i impulzivni kognitivni stil.
- Guttieri, K., Wallace, M. D., & Suedfeld, P. (1995). The integrative complexity of American decision makers in the Cuban Missile Crisis. *Journal of Conflict Resolution*, 39(4), 595-621.
- Gutsell, J. N., & Inzlicht, M. (2010). Empathy constrained: Prejudice predicts reduced mental simulation of actions during observation of outgroups. *Journal of experimental social psychology*, 46(5), 841-845.
- Grice, J. W. (2002). Idiogrid: Software for the management and analysis of repertory grids. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 34(3), 338-341.
- Grice, J. W. (2003). Annotated Output for Coordinate Grid Procedure.
- Gruenfeld, D. H., & Hollingshead, A. B. (1993). Sociocognition in work groups: The evolution of group integrative complexity and its relation to task performance. *Small Group Research*, 24(3), 383-405.

- Harvey, O. J., Hunt, D. E., & Schroder, H. M. (1961). Conceptual systems and personality organization.
- Johnson, D. W. (1975). Cooperativeness and social perspective taking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2), 241.
- Judd, C. M., & Park, B. (1988). Out-group homogeneity: Judgments of variability at the individual and group levels. *Journal of personality and social psychology*, 54(5), 778.
- Kelly, G. A. (1958). Man's construction of his alternatives. *Assessment of human motives*, 33-64.
- Kelly, G. A. (1970). A brief introduction to personal construct theory. *Perspectives in personal construct theory*, 1-29.
- Leary, M. R., & Hoyle, R. H. (Eds.). (2009). *Handbook of individual differences in social behavior*. Guilford Press.
- Lewin, K. (1943). Defining the 'field at a given time.'. *Psychological review*, 50(3), 292.
- Lilienfeld, S. O., Wood, J. M., & Garb, H. N. (2000). The scientific status of projective techniques. *Psychological science in the public interest*, 1(2), 27-66.
- Logan, C., Cross, R. W., & Suedfeld, P. (2012). Extreme Similarities? Comparing Integrative Complexity, Power Imagery, and Values Across Extremist Groups1.
- Long, E. C., & Andrews, D. W. (1990). Perspective taking as a predictor of marital adjustment. *Journal of personality and social psychology*, 59(1), 126.
- Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V., Milne, A. B., & Jetten, J. (1994). Out of mind but back in sight: Stereotypes on the rebound. *Journal of personality and social psychology*, 67(5), 808.
- Matsumoto, D., LeRoux, J. A., Bernhard, R., & Gray, H. (2004). Unraveling the psychological correlates of intercultural adjustment potential. *International Journal of Intercultural Relations*, 28(3-4), 281-309.

- Matsumoto, D., Yoo, D. H., & Le Roux, J. (2007). Emotion and intercultural adjustments. *Helga Kotthoff & Helga Spencer-Oatey Handbook of Intercultural Communication*, 77-98.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima: Goran Milas*. Naklada Slap.
- Mullen, B., & Hu, L. T. (1989). Perceptions of ingroup and outgroup variability: A meta-analytic integration. *Basic and Applied Social Psychology*, 10(3), 233-252.
- Oswald, P. A. (2003). Does the interpersonal reactivity index perspective-taking scale predict who will volunteer time to counsel adults entering college?. *Perceptual and motor skills*, 97(3_suppl), 1184-1186.
- Pervin, L. A., & John, O. P. (Eds.). (1999). *Handbook of personality: Theory and research*. Elsevier.
- Putra, I. E., Erikha, F., Arimbi, R. S., & Rufaedah, A. (2018). Increasing integrative complexity on convicted terrorists in Indonesia. *СОЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВО SOCIAL PSYCHOLOGY AND SOCIETY*, 35.
- Roan, L., Strong, B., Foss, P., Yager, M., Gehlbach, H., & Metcalf, K. A. (2009). Social perspective taking.
- Schneider, D., Grigutsch, A., Schurz, M., Zäske, R., & Schweinberger, S. R. (2018). Group membership and the effects on visual perspective taking.
- Schroder, H. M., Driver, M. J., & Streufert, S. (1965). *Information processing systems in individuals and groups*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Schroder, H., Coffman, T., Lamm, H., & Karlins, M. (1967). The effect of conceptual complexity on information search in a complex problem-solving task. *Psychonomic Science*, 7(4), 137-138.
- Schultz, L. H., Selman, R. L., & LaRusso, M. D. (2003). The assessment of psychosocial maturity in children and adolescents: Implications for the evaluation of

- school-based character education programs. *Journal of Research in Character Education*, 1(2), 67.
- Scott, W. A., Osgood, D. W., & Peterson, C. (1979). *Cognitive structure: Theory and measurement of individual differences*. Halsted Press.
- Selman, R.L., Diazgranados S., & Dione M.O. (2017). *Social Perspective Taking Act Measure: Advice on Making Social Choices – SPTAM; Coding Manual*.
- Selman, R. L., & Byrne, D. F. (1974). A structural-developmental analysis of levels of role taking in middle childhood. *Child development*, 803-806.
- Selman, R. L. (1971). Taking another's perspective: Role-taking development in early childhood. *Child development*, 1721-1734.
- Shilo, R., Weinsdörfer, A., Rakoczy, H., & Diesendruck, G. (2018). The Out - Group Homogeneity Effect Across Development: A Cross -Cultural Investigation. *Child development*.
- Streifert, S., & Streifert, S. C. (1978). *Behavior in the complex environment*. VH Winston & Sons.
- Streifert, S., & Swezey, R. W. (1986). *Complexity, managers, and organizations*. Academic Press.
- Suedfeld, P., & Rank, A. D. (1976). Revolutionary leaders: Long-term success as a function of changes in conceptual complexity. *Journal of personality and social psychology*, 34(2), 169.
- Suedfeld, P., & Tetlock, P. E. (1992). 27 Conceptual/integrative complexity.
- Suedfeld, P. (1992). Cognitive managers and their critics. *Political Psychology*, 435-453.
- Suedfeld, P., & Leighton, D. C. (2002). Early communications in the war against terrorism: An integrative complexity analysis. *Political Psychology*, 23(3), 585-599.

- Suedfeld, P. (2009). Integrative Complexity. In M. R. Leary and R. H. Hoyle (Eds). *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*; Guilford Press New York.
- Suedfeld, P. (2010). The cognitive processing of politics and politicians: Archival studies of conceptual and integrative complexity. *Journal of personality*, 78(6), 1669-1702.
- Suedfeld, P. (2010). *The Scoring of Integrative Complexity as a Tool in Forecasting Adversary Intentions: Three Case Studies* (No. DRDC-TORONTO-CR-2010-039). BRITISH COLUMBIA UNIV VANCOUVER DEPT OF PSYCHOLOGY.
- Tadmor, C. T., Galinsky, A. D., & Maddux, W. W. (2012). Getting the most out of living abroad: biculturalism and integrative complexity as key drivers of creative and professional success. *Journal of personality and social psychology*, 103(3), 520.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 223(5), 96-103.
- Tetlock, P. E., Skitka, L., & Boettger, R. (1989). Social and cognitive strategies for coping with accountability: conformity, complexity, and bolstering. *Journal of personality and social psychology*, 57(4), 632.
- Thoemmes, F. J., & Conway, L. G. (2007). Integrative Complexity of 41 U.S. Presidents. *Political Psychology*, 28(2), 193–226. <https://doi.org/10.1111/J.1467-9221.2007.00562.X>
- Vilanova, F., Beria, F. M., Costa, Â. B., & Koller, S. H. (2017). Deindividuation: From Le Bon to the social identity model of deindividuation effects. *Cogent Psychology*, 4(1), 1308104.
- Wagner, A., Abramova, O., Krasnova, H., & Buxmann, P. (2018). *When You Share, You Should Care: Examining the Role of Perspective-Taking on Social Networking Sites* (No. 103347). Darmstadt Technical University, Department of Business Administration, Economics and Law, Institute for Business Studies (BWL).

Wasike, B. (2017). Charismatic rhetoric, integrative complexity and the US Presidency: An analysis of the State of the Union Address (SOTU) from George Washington to Barack Obama. *The Leadership Quarterly*, 28(6), 812-826.

Webster, D. M., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of personality and social psychology*, 67(6), 1049.

Yeari, M., van den Broek, P., & Oudega, M. (2015). Processing and memory of central versus peripheral information as a function of reading goals: Evidence from eye-movements. *Reading and writing*, 28(8), 1071-1097.

8. PRILOG

1. Test dovršavanja paragrafa (TDP)
2. Upitnik o zauzimanju perspektiva
3. Interpersonaln indeks reaktivnosti (IRI)

1. TDP

1. Molimo Vas da navedete grupu osoba s kojom se snažno identifikirate i za koju možete reći da joj pripadate. Grupa može biti različite veličine, od one koja broji nekoliko članova do velikih grupa koje uključuju veliki broj ljudi. Važno je da navedete onu grupu koju smatrate svojom.

Grupa koju smatrate

SVOJOM:_____.

Ispod je dat početak paragrafa koji trebate u slobodnom stilu nastaviti i dovršiti.
Razmišljajte kreativno i napišite što više možete.

Razmišljajući o SVOJOJ grupi

2. Sada Vas molimo da navedete grupu koja se toliko razlikuje od vaše grupe da se s njom nikako ne može identificati.

Grupa koja se najviše razlikuje od moje grupe
je:_____.

Ispod je dat početak paragrafa koji trebate u slobodnom stilu nastaviti i dovršiti.
Razmišljajte kreativno i napišite što više možete.

Razmišljajući o grupi koja se najviše razlikuje od moje grupe

2. Upitnik o zauzimanju perspektiva

Zamislite da ste sa kolegama na studentskoj *ekskurziji*. Upoznali ste nove ljude iz cijele Bosne i Hercegovine, između ostalih Miloša iz Banjaluke, Vedranu iz Sarajeva, Muhameda iz Tuzle i Renata iz Mostara.

Dan prije nego što ste krenuli nazad u Bosnu i Hercegovinu, u Pragu ste upoznali Jana, mladića kojeg je agencija preko koje ste putovali angažovala kao turističkog vodiča. Nakon cjelodnevnog obilaska i upoznavanja sa znamenitostima Praga, otišli ste u obližnji kafe. Jan zna jako malo o Bosni i Hercegovini i interesuje ga kakvi su međunacionalni odnosi danas.

Jan je odlučio da pita tvoje nove poznanike i tebe. Što misliš, kakav bi odgovor Jan dobio od svakog od tvojih novih poznanika? Šta bi mu rekli? Pokušaj se staviti u njihovu poziciju i Janu odgovoriti iz njihove perspektive.

1. Miloševi roditelji su prije rata živjeli u Hrvatskoj, odakle su izbjegli u Banjaluku. Njegov otac je ratni vojni invalid. Što misliš, kakav bi odgovor Jan dobio od Miloša? Kako bi Miloš objasnio kakvi su međunacionalni odnosi danas u Bosni i Hercegovini?

2. Vedranini roditelji su prije samog početka rata u Bosni i Hercegovini otišli u Njemačku. U Sarajevo su se vratili nakon završetka rata. Što misliš, kakav bi odgovor Jan dobio od Vedrane? Kako bi Vedrana objasnila kakvi su međunacionalni odnosi danas u Bosni i Hercegovini?

3. Muhamedova porodice je iz Srebrenice. Na početku rata prešli su živjeti u Tuzlu. Muhamed je u Srebrenici izgubio mnoge članove uže i šire porodice. Što misliš, kakav bi odgovor Jan dobio od Muhameda? Kako bi Muhamed objasnio kakvi su međunacionalni odnosi danas u Bosni i Hercegovini?

4. Renatovi roditelji žive u Njemačkoj. On je odlučio studirati u Mostaru jer se nigdje ne osjeća tako lijepo kao u svom rodnom gradu. Što misliš, kakav bi odgovor Jan dobio od Renata? Kako bi Renato objasnio kakvi su međunacionalni odnosi danas u Bosni i Hercegovini?

Sličnosti odgovora

U nastavku Vas molimo da rangirate odgovore i razmišljanja Miloša, Verdane, Muhameda, Renata, Jana i Vas, s obzirom na njihove generalne međusobne sličnosti. Npr. trebate razmisliti čiji odgovor je najviše sličan Vašem, zatim manje sličan itd. do odgovora koji je najmanje sličan Vašem.

1. Razmislite o odgovoru kojeg je dao **Miloš**. Iz liste osoba navedenih u nastavku odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži Miloševom. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži Miloševom i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor Miloševom za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Ja	_____
Vedrana	_____
Muhamed	_____
Renato	_____
Jan	_____

2. Razmislite o odgovoru kojeg je dala **Vedrana**. Iz liste osoba navedenih u nastavku odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži Vedraninom. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži Vedraninom i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor Vedraninom za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Ja	_____
Miloš	_____
Muhamed	_____
Renato	_____
Jan	_____

3. Razmislite o odgovoru kojeg je dao **Muhamed**. Iz liste osoba navedenih u tabeli ispod odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži Muhamedovom. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži Muhamedovom i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor Muhamedovom za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Ja	_____
Miloš	_____
Vedrana	_____
Renato	_____
Jan	_____

4. Razmislite o odgovoru kojeg je dao **Renato**. Iz liste osoba navedenih u tabeli ispod odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži Renatovom. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži Renatovom i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor Renatovom za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Ja	_____
Miloš	_____
Vedrana	_____
Muhamed	_____
Jan	_____

5. Razmislite o odgovoru kojeg je dao **Jan**. Iz liste osoba navedenih u tabeli ispod odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži Janovom. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži Janovom i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor Janovom za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Ja	_____
Miloš	_____
Vedrana	_____
Muhamed	_____
Renato	_____

6. Razmislite o odgovoru kojeg ste dali **Vi**. Iz liste osoba navedenih u tabeli ispod odaberite onu koja je ponudila odgovor koji je najbliži vašem. Pored te osobe napišite broj jedan. Zatim odaberite drugu osobu čiji je odgovor najbliži vašem i napišite broj dva, itd. sve do osobe koja je dala najmanje sličan odgovor vašem za koju trebate napisati broj 5.

Osoba	Rang
Miloš	_____
Vedrana	_____
Muhamed	_____
Renato	_____
Jan	_____

Hvala na saradnji!

3. IRI

Sljedeće tvrdnje opisuju Vaša razmišljanja i osjećanja u različitim situacijama. Za svaku tvrdnju naznačite koliko dobro vas opisuje tako što ćete pored izabrati odgovarajuće slovo A, B, C, D, ili E. Nakon što odlučite o svom odgovoru, na liniji ispred tvrdnje upišite odgovarajuće slovo. PAŽLJIVO PROČITAJTE SVAKU STAVKU PRIJE NEGO ODGOVORITE! Budite što je moguće iskreniji u svojim odgovorima.

Ne opisuje me dobro A	B	C	D	Dobro me opisuje E
--------------------------	---	---	---	-----------------------

- _____ 1. Često suosjećam s ljudima koji su manje sretni od mene.
- _____ 2. Ponekad mi je teško sagledati stvari iz "tuđeg ugla".
- _____ 3. Ponekad ne žalim previše druge ljude kada se nađu u problemima.
- _____ 4. Zaista se unesem u osjećanja likova iz romana.
- _____ 5. Prilikom nesuglasica, nastojim sagledati svačije stanovište prije nego donesem vlastitu odluku.
- _____ 6. Kad vidim da nekoga iskorištavaju, osjećam potrebu da ga zaštitim.
- _____ 7. Ponekad pokušavam bolje razumjeti svoje prijatelje tako što zamišljam kako stvari izgledaju iz njihove perspektive.
- _____ 8. Tuđe nevolje me obično ne uznemiravaju previše.
- _____ 9. Ako sam siguran da sam u pravu u vezi nečega, ne gubim vrijeme slušajući argumente drugih osoba.
- _____ 10. Nakon što odgledam predstavu ili film, osjećam se kao da sam ja jedan od likova.
- _____ 11. Ponekad ne žalim previše osobe prema kojima se drugi ponašaju nepravedno.
- _____ 12. Često me pogađaju stvari koje se dešavaju.
- _____ 13. Vjerujem da postoje dvije strane svakog problema i ja nastojim sagledati obje.
- _____ 14. Sebe bih opisao kao osobu prilično mekog srca.
- _____ 15. Kad sam ljut na nekoga, obično se na neko vrijeme nastojim "staviti u njegove cipele".
- _____ 16. Prije nego počnem nekoga kritikovati, prvo pokušam zamisliti kako bih se ja osjećao da sam na njegovom mjestu.

